

DE GROTE MARKT

VAN BRUSSEL

BRUSSELS
HOOFDSTEDELIJK
GEWEST

SOLIBEL
EDITION

DE COLLECTIE
BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

is een initiatief van
Staatssecretaris Didier van Eyll,
verantwoordelijk voor het Brusselse erfgoed
in samenwerking met
uitgeverij Solibel Edition

Advisescomité
onder het voorzitterschap van Cécile Jodogne, kabinet van de Staatssecretaris
Christine Denayer, dienst Monumenten en Landschappen
Olivier de Patoul, Solibel Edition
Marc Gierst, graficus
David Stephens, gespecialiseerd journalist

Tekst
Eric Hennaut

Research en iconografie
Eric Hennaut met medewerking van Laurent Hulsbosh

Realisatie
Archives d'Architecture Moderne

Dankbetuigingen

Wij danken van harte alle instellingen en personen die ons geholpen hebben, met name : het Stadsarchief van Brussel, het Stadsmuseum van Brussel, het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, de Koninklijke Bibliotheek Albert I, het Horta-Museum en Yves Hannosset en Victor-G. Martiny.

ILLUSTRATIES

b = bovenaan; o = onderaan; m = midden; r = rechts

Archives d'Architecture Moderne: 2 (b), 2-3, 8, 18, 22, 23, 24 (b), 26 (o), 32 (b), 33 (b), 38-39, 42 (b), 47 (b), 49 (plan); Stadsarchief van Brussel: 5 (b), 8-9 (m), 20-21, 21 (b), 24 (o), 35, 37, 42 (plannen), 46 (r); Batz Gilles: omslagfoto's; Bibliothèque Nationale te Parijs: 20 (b); Koninklijke Bibliotheek Albert I: 7 (o), 14-15, 16 (o), 19, 22-23 (m), 24-25 (m); Commissariaat-Generaal voor Toerisme - Burton: 1; Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (A.C.L.): 5 (o), 6 (b & o), 9, 10, 11, 12, 13, 16 (b), 25, 26 (b), 28 (b), 29 (o), 30, 31 (b & o), 32 (o), 33 (o), 36 (o), 36-37 (m), 38, 39, 40, 41 (b & o), 42 (o), 43 (b & o), 44 (o), 45 (b & o), 46 (b), 47 (o), 48, 50, 51; V.-G. Martiny: 29 (b), 34, 36 (b); Museum voor Schone Kunsten van Kopenhagen: 22-23; Stadsmuseum van Brussel: 4, 7 (b), 17, 27 (b & o), 28 (o), 44 (b), 44-45 (m), 52.

INLICHTINGEN

STADSMUSEUM VAN BRUSSEL
(BROODHUIS)
Grote Markt
1000 Brussel
tel.: 02/511.27.42

STADHUIS VAN BRUSSEL
Grote Markt
1000 Brussel
geleide bezoeken
Tel.: 02/512.75.54

BRUSSEL, STAD VAN KUNST EN GESCHIEDENIS

DE GROTE MARKT VAN BRUSSEL

HET ONTSTAAN VAN DE GROTE MARKT	2
DE BOUW VAN HET STADHUIS	6
De gotische beelden	10
EEN PLEIN ALS SIERAAD VOOR DE STAD	14
Het plein van de gilden	17
Het Broodhuis	19
HET BOMBARDEMENT VAN 1695	20
EN DE BAROKKE WEDEROPBOUW	
DE GROTE MARKT IN DE 19 ^{DE} EEUW	34
De restauratie van het stadhuis	37
De reconstructie van het Broodhuis	44
Karel Buls en de renaissance van de Grote Markt	46
DE HUIZEN VAN DE GROTE MARKT	48

HET ONTSTAAN

VAN DE GROTE MARKT

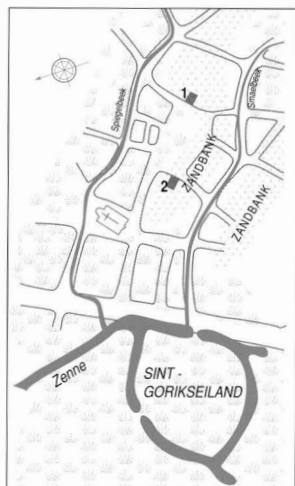
EEN MOERAS OMRINGD DOOR ZANDBANKEN

Een moerasgebied met hier en daar uitstekende zandruggen waarop geleidelijk winkeltjes en huizen worden gebouwd. Zo zag de latere Grote Markt er in het allervroegste begin waarschijnlijk uit. Op basis van plaatselijk onderzoek heeft men in grote lijnen de topografie van het terrein kunnen reconstrueren. In het zuiden, langs de kant van het stadhuis, loopt een dalende, oost-west gerichte zandrug evenwijdig met twee beken die een eind verderop in de Zenne uitmonden : de Smaalbeek (in het tracé van de huidige Kaasmarkt en Vrutstraat) en de

Spiegelbeek (in het tracé van de huidige Grasmarkt). Deze lichte verhoging diende waarschijnlijk als funderingslaag voor de eerste bewoning en veel later voor de geweldige bouwmassa van het stadhuis. Ten noorden van deze zandrug, in de richting van het huidige Broodhuis, strekte zich een lager gelegen moerassig gebied uit. Ten oosten en ten westen daarvan suggereren twee oude huisnamen, *De Heuvel* en *De Berg* (de oorspronkelijke naam van het huis *Den Horen*), de aanwezigheid van lichte verhevenheden. Met deze gegevens kunnen we ons een beeld vormen hoe de primitieve marktplaats er in de vroege Middeleeuwen moet hebben uitgezien.

Deze *Nedermerckt* of *Forum inferior*, die in een tekst van 1174 voor het eerst wordt vernoemd, lag op de oude handelsroute van Brugge naar Keulen, die de stad van het hertogelijk paleis op de Coudenberg (het huidige Koningsplein) tot aan de Zenne doorkruiste. Hier zou zich dan ook snel het economische en later ook politieke centrum van de stad ontwikkelen.

De commerciële functie die de Grote Markt deed ontstaan, blijft door de eeuwen heen bijzonder belangrijk. Vandaag nog herinneren de namen van de omringende straten aan de

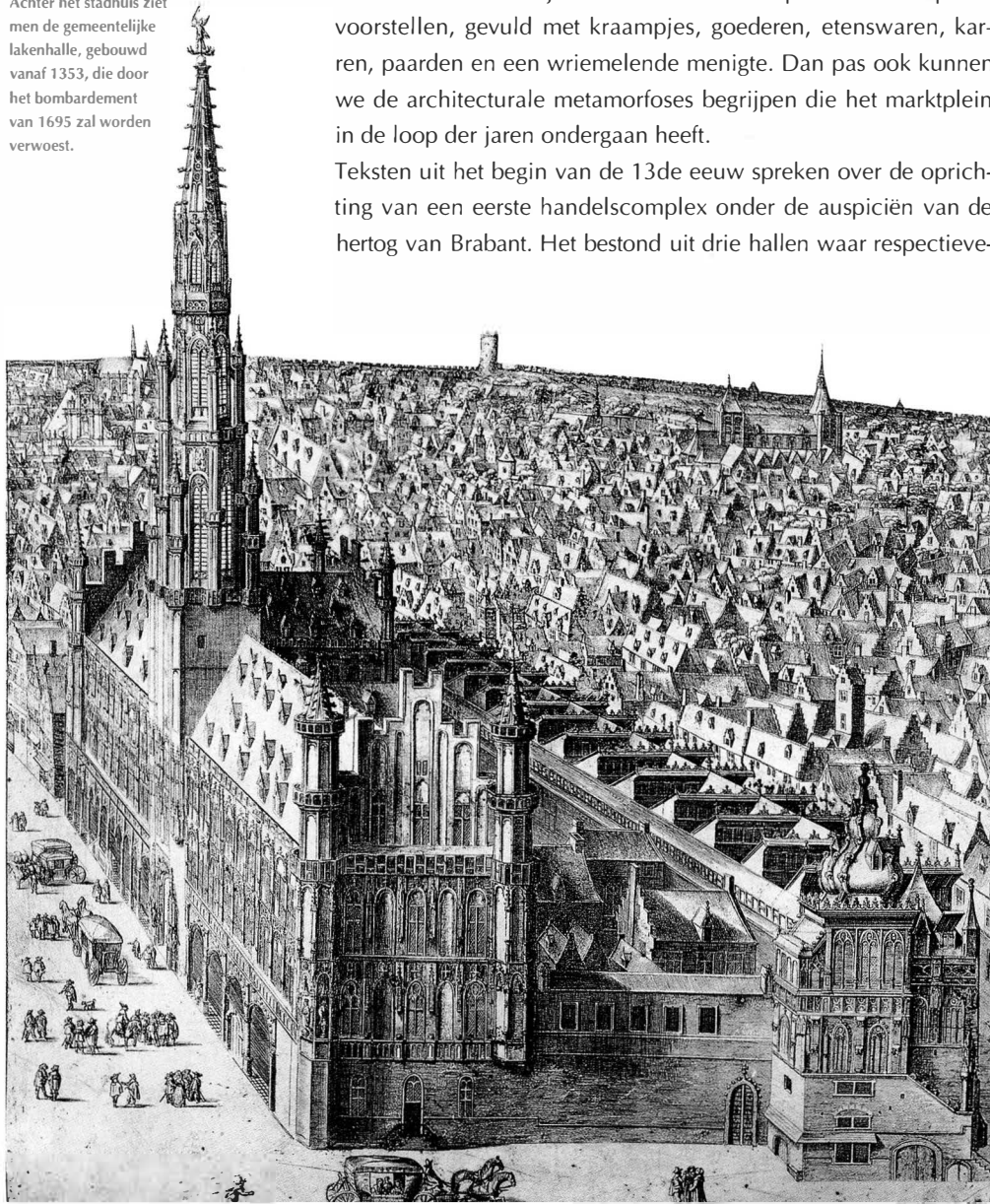
Reconstructie van de topografie van de Grote Markt, volgens G. Des Marez.

1. huis *De Heuvel*
2. huis *De Berg*

De Grote Markt omstreeks 1870, gravure naar V. De Doncker.

Het stadhuis en de lakenhalle in het midden van de 17de eeuw, gravure van A. Santvoort naar een tekening van L. Van Heel. Dit ongewone zicht is waarschijnlijk genomen vanop de oude, thans verdwenen klokketoren van de Sint-Niklaaskerk. Achter het stadhuis ziet men de gemeentelijke lakenhalle, gebouwd vanaf 1353, die door het bombardement van 1695 zal worden verwoest.

intense economische activiteit die vroeger rond het marktplein geconcentreerd was : Grasmarkt, Kiekenmarkt, Kaasmarkt, Kolenmarkt, Huidenmarkt, Boterstraat, Vlees-en-Broodstraat, Haringstraat, Beenhouwersstraat... Tot aan de 20ste eeuw vonden op de markt zelf bijna dagelijks avond- en dagmarkten plaats. De dagelijkse bloemenmarkt en de zondagse vogelmarkt zijn er vandaag de laatste restanten van. De ware aard van de Grote Markt wordt slechts duidelijk wanneer we ons het plein als marktplaats voorstellen, gevuld met kraampjes, goederen, etenswaren, karren, paarden en een wriemelende menigte. Dan pas ook kunnen we de architecturale metamorfoses begrijpen die het marktplein in de loop der jaren ondergaan heeft.

Teksten uit het begin van de 13de eeuw spreken over de oprichting van een eerste handelscomplex onder de auspiciën van de hertog van Brabant. Het bestond uit drie hallen waar respectieve-

lijk brood, laken en vlees werden verkocht en lag binnen de vierhoek van de huidige Grote Markt, Grasmarkt, Haringstraat en Vlees-en-Broodstraat. Het huidige Broodhuis verwijst nog naar de oude broodhalle. De vleeshalle, die herhaaldelijk herbouwd werd, bestond tot in de jaren 1920 op de plaats waar zich nu het grote arcadegebouw aan de Grasmarkt bevindt.

Niets liet toen de latere luister van de Grote Markt vermoeden. Het plein was geplaveid met grote, min of meer vierkante plavuiten - zo'n 1,20 meter onder het huidige straatniveau - en volgens een slordige rooilijn omgeven door houten huizen en door een aantal stenen patriciërswohnungen, de zogenaamde *steen*en, die waarschijnlijk een defensieve rol hadden. De eerste schepenen, wier gerechtelijke functies door een keure van 1229 werden omschreven, zetelden in de Sint-Niklaaskerk, op het kerkhof eromheen, in de hallen of in openlucht op het marktplein zelf.

DE GROTE MARKT IN DE 14de EEUW

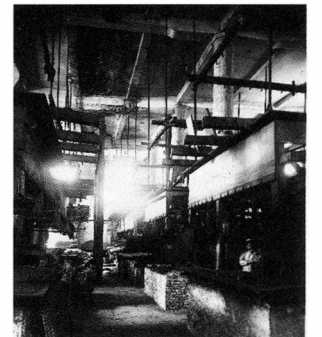
Vanaf de 14de eeuw kunnen we aan de hand van de archieven vaststellen hoe het marktplein zich van economisch centrum ook tot administratief centrum van de stad ontwikkelt.

In 1301 koopt de stadsmagistraat een stenen huis, *De Meerte* genaamd, gelegen op de plaats van de huidige uurwerktoren van het stadhuis, om er de stadsdiensten in onder te brengen. In 1324 wordt een tweede pand aangekocht, *Den Wilden Ever*, ongeveer op de plaats van de latere stadhuistoren. In dezelfde periode worden ook alle straten die op de markt uitgeven, geplaveid. Omstreeks 1353, wanneer de Brusselse lakennijverheid zijn grootste bloei beleeft en luxestoffen uitvoert naar alle Europese vorstenhoven, laat de Stad een grote stedelijke lakenhalle bouwen in de Vruntstraat, achter het latere stadhuis. Deze halle komt klaar in 1361 en wordt op het einde van de 14de eeuw nog uitgebreid met de aankoop van andere panden richting Steenstraat. In deze jaren onteigent de Stad ook een hele reeks huizen tussen de Heuvelstraat en de Haringstraat om de noordelijke kant van de markt heraan te leggen. Het is mogelijk dat er toen al een monumentale ingangspoort naar de lakenhalle bestond, misschien zelfs een belfort, op de plaats van de toekomstige stadhuistoren. De tijd was rijp voor de bouw van een volwaardig stadhuis.

Kermis op de Grote Markt, oktober 1817. Detail van een lithografie van J.-B. Madou.

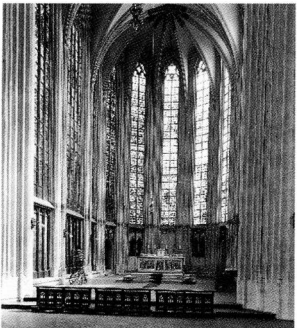
Binnenzicht van de oude vleeshalle of *Groot Vleeshuis* gelegen tussen het Broodhuis en de Grasmarkt, thans verdwenen.

Gevel van de Sint-Michielskathedraal, detail van *Het Ondericht*, geschilderd door de Meester van het zicht op Sint-Goedele omstreeks 1470-1480. Aan de linkertoren ontbreekt nog de bovenste verdieping. De bouw van de gotische kerk die in het begin van de 13de eeuw werd begonnen, werd pas omstreeks 1480 besloten met de afwerking van de gevel en de twee torens. Jan Van Ruysbroeck, die ook de torenspits van het stadhuis ontwierp, was hier bouwmeester omstreeks 1470.

Koor van de Onze-Lieve-Vrouw-van-de-Zavelkerk, voltooid omstreeks 1435.

DE BOUW VAN HET STADHUIS

Aan het begin van de 15de eeuw beantwoorden de oude scepgebouwen niet meer aan de toegenomen ambities van de Stad. Brugge heeft al een kwarteeuw eerder, in 1376, op het hoogtepunt van zijn macht, een statig gotisch stadhuis laten bouwen. Nu is het de beurt aan Brussel. In 1401-1402 worden de werken aangevat voor de bouw van een nieuw stadhuis dat in grootte en pracht alle andere in de Nederlanden moet overtreffen. Zo verhaalt ook een kroniek van de abdij van Floreffe, geschreven omstreeks 1462 :

*L'an de grâce mille trois cent
Dix-neuf avecque quatre-vingt.
Deux ans après, je le sais bien,
Fut commenchié la maison belle
Sur le grand marchiét de Bruxelles,
Qui est le plus bel édifice
Qu'oncques visse et le plus riche.*

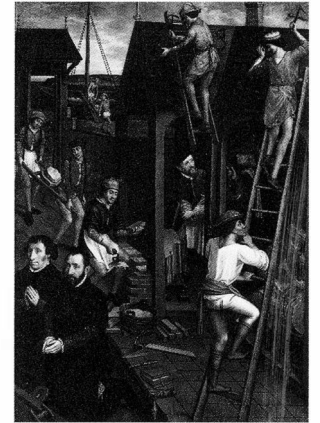
De bouw van het stadhuis luidt een van de belangrijkste periodes in voor de architectuur in Brussel. De stad heeft definitief Leuven verdrongen als residentie van de hertogen van Brabant en zal een van de favoriete verblijfplaatsen worden van de Boergondische hertog Filips de Goede (1419-1467). Dit alles heeft zijn gevolgen op artistiek en architecturaal gebied.

In de loop van de 15de eeuw wordt er in Brussel dan ook dichtig gebouwd. Stad, kerk en vorst wedijveren met elkaar in het optrekken van gebouwen die het eigen prestige moeten vergroten. Het is in deze context van een snel veranderend stadsbeeld dat we de bouw van het Brusselse stadhuis dienen te situeren. Niet ver daarvandaan, op een heuvel boven de Zennevallei, zijn de werken aan de gang voor de Sint-Goedelekerk - de huidige Sint-Michielskathedraal - waarvan nog tijdens de 15de eeuw het schip, de zijbeuken en vooral de monumentale, naar de Grote Markt gekeerde voorgevel met de twee massieve hoektorens voltooid worden. Op de Zavel laten de kruisboogschutters de kapel van Onze-Lieve-Vrouw-ter-Zege uitbreiden.

Het nieuwe koor, een pareltje van hooggotiek, komt klaar omstreeks 1435. Na een verwoestende brand in de Kapellekerk in 1405 beslist de kerkelijke overheid om een volledig nieuw schip en nieuwe toren te laten bouwen. Filips de Goede geeft opdracht voor het bouwen van de grote zaal in het paleis op de Coudenberg, de beroemde *Aula Magna* (1452-1460), die het kader zal vormen voor de grootse feesten aan het Bourgondische hof. In dezelfde periode nadert ook de toren van het stadhuis zijn voltooiing.

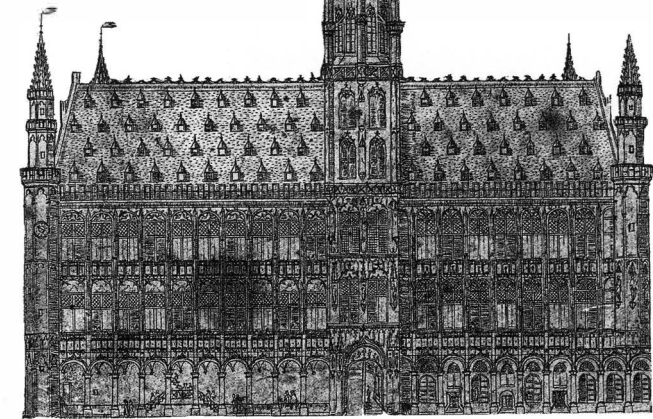
De bouw van het Brusselse stadhuis heeft heel wat voeten in de aarde gehad en kan in twee grote fases worden ingedeeld. De eerste fase, die in 1401-1402 begint, omvat de bouw van de linkergevel, de zijvleugel in de Karel Bulstraat en waarschijnlijk ook de eerste verdiepingen van de toren. De enige bewaarde bouwrekening dateert van oktober 1405 en vermeldt de namen van architect Jacob van Thienen, ook Jacob van Sint-Goedele genaamd omdat hij ook daar gewerkt heeft, en van meestermetelaar Jan Bornoy die aan het hoofd stond van een ploeg van 17 metselaars, 4 steenhouders en 27 knechten. Zoals op alle Brusselse bouwwerven is de witte steen afkomstig van steengroeven in de onmiddellijke nabijheid van de stad. De werken blijken goed op te schieten, want dezelfde rekening van 1405 vermeldt dat een deel van het gebouw reeds onder dak staat, terwijl gewerkt wordt aan het vergulden van de decoratie van de toren gelegen tegenover het huis *De Sterre*.

Enkele jaren later echter beleeft het stadsbestuur de woeligste periode uit zijn geschiedenis. In 1421 komen de ambachtsgilden in opstand tegen de patriciërsgeslachten die tot dan toe alle

Detail van het retabel van het gilde van de Vier Gekroonden waarin de voornaamste bouwambachten verenigd waren : beeldhouwers, steenkappers, metselaars en schalielappers. Anoniem schilderij uit het midden van de 16de eeuw, bewaard in het Stadsmuseum.

Gravure van Melchisedech Van Hooren, 1565. Op de oudste gedetailleerde afbeelding van het stadhuis zijn duidelijk de lege gevelnissen te zien. Alleen het portaal en het onderste gedeelte van de rechtertoren, waarop de hertogen van Boergondië staan, hebben beelden. De linkertoren draagt sinds de 15de eeuw een uurwerk ten behoeve van de markthandelaars.

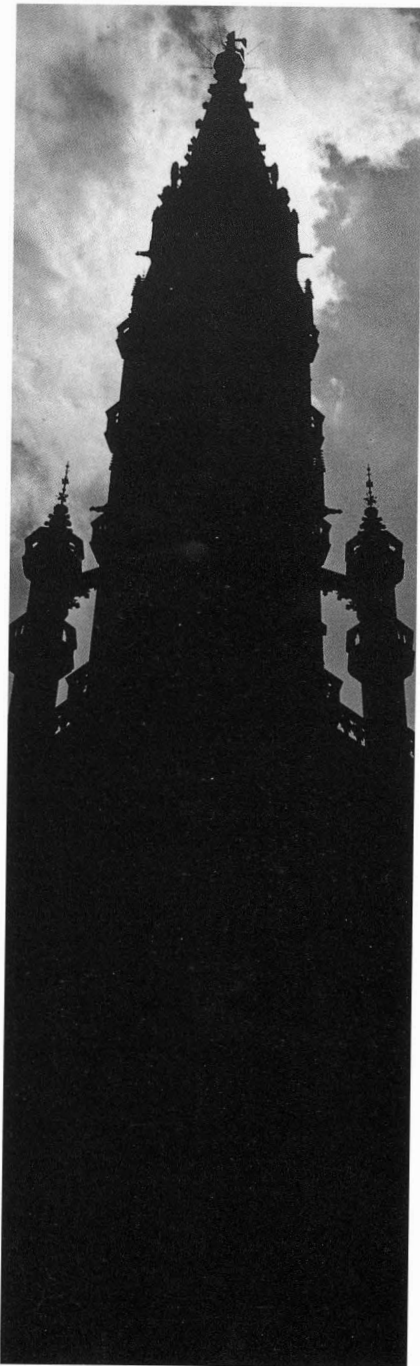

Foto van W. Kessels.

bestuursfuncties van de stad in handen hadden. De gilden dwingen een bestuurlijke hervorming af, waarbij de oude stadsmagistraat vervangen wordt door een nieuwe structuur met dubbele functies (twee burgemeesters, zeven schepenen, zes raadsleden, twee trossiers en twee rentmeesters), gelijk verdeeld tussen de vertegenwoordigers van de patriciërs en de gilden, respectievelijk aangeduid als de zeven Geslachten en de negen Naties. Deze ingewikkelde organisatie is wellicht mee verantwoordelijk voor de vergroting van het nieuwe stadhuis in de tweede bouwfase.

Op 4 maart 1444 legt de jonge graaf van Charolais, de toekomstige hertog Karel de Stoute "den iersten steen om te meerderen der Stadhuis te Bruesel onder den torre...". De nieuwe rechtervleugel zal tot aan de Guldenhoofdstraat lopen. Ook nu vorderen de werken snel. Vijf jaar later krijgt architect Jan Van Ruysbroeck de opdracht om de toren te bekronen met een ajourspits van uitzonderlijke elegantie, die het bouwwerk zijn definitieve uitzicht zal geven. De eed die hij op 23 januari 1449 aflegt als "meester van den steenwerke vanden torre vander stad raithuyse op de merct", geeft een nauwkeurig beeld van zijn verantwoordelijkheden. Hij verbindt zich ertoe de werken aan de toren te leiden, de plannen te tekenen, modellen in hout te laten beitelen en dagelijks de kwaliteit van de steen en de prestaties van de werklieden te controleren. De tekst stipuleert dat hij tijdens de volledige duur van de werken te Brussel

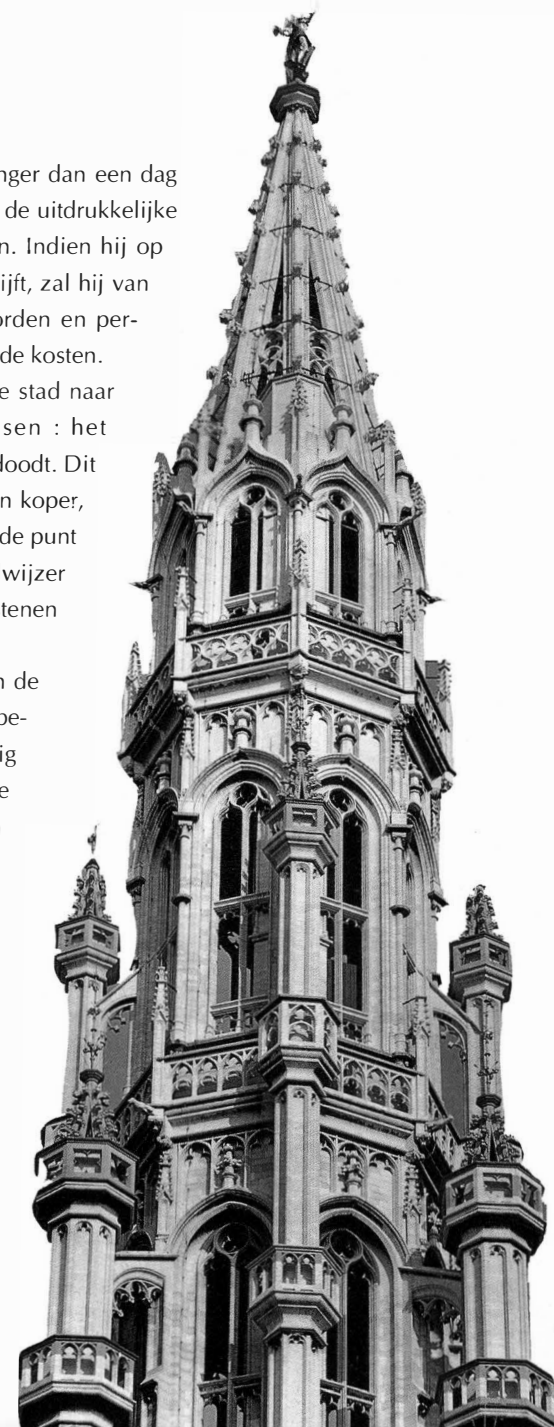

Het beeld van Sint-Michiel, in de 19de eeuw voor restauratie van zijn spits gehaald.

moet verblijven en de stad niet langer dan een dag en een nacht mag verlaten zonder de uitdrukkelijke toestemming van de rentmeesteren. Indien hij op een van deze punten in gebreke blijft, zal hij van zijn functie ontheven kunnen worden en persoonlijk aansprakelijk gesteld voor de kosten. In 1455 wordt het symbool van de stad naar de top van de torenspits gehesen : het

beroemde beeld van Sint-Michiel die de draak doodt. Dit werk van Merten van Rode, uitgevoerd in platen koper, is ongeveer vijf meter hoog van het voetstuk tot de punt van het zwaard. Het beeld draait als een windwijzer op een as, bijna honderd meter boven de straatstenen van het marktplein.

Oorspronkelijk werd de gracieuze rankheid van de torenspits nog geaccentueerd door de bladgoudbekleding van het standbeeld, van de vijfvijftig bebladerde hogels en van de raamlijsten van de acht bovenste lantaarnvensters. Op feestavonden werden honderden harspotten aan de toren gehangen, die de spits in een stenen kantwerk van licht omtoverden. De dichter Jean Molinet, kroniekschrijver van de Boergondische hertogen, verhaalt hoe het er op dergelijke avonden aan toeging : *Het stadhuis was bespannen met zijden doeken en overal staken masten uit waaraan grote toortsen hingen; en daarenboven was de toren van het stadhuis tot aan het beeld van Sint-Michiel beladen met brandende fakkels en andere lichtverspreidende instrumenten, zodanig dat het uit de verte leek alsof de toren meer van vuur dan van steen gemaakt was*.

Gebeeldhouwde draagsteen onder het timpaan van het portaal, omstreeks 1400. Een geknielde vrouw biecht bij een geestelijke terwijl een duivel haar slechte raad schijnt in te fluisteren. Origineel bewaard in het Stedsmuseum.

Rechts :
Gebeeldhouwde draagsteen onder het timpaan van het portaal, omstreeks 1400, met de voorstelling van twee muzikanten. Origineel bewaard in het Stedsmuseum.

Gebeeldhouwde console aan de rechterkant van het portaal, omstreeks 1400, met de voorstelling van een twistgesprek waarbij de ene figuur de andere bij de baard grijpt. Origineel bewaard in het Stedsmuseum.

DE GOTISCHE BEELDEN

De gevel van het stadhuis was oorspronkelijk niet zo rijk met beelden versierd als vandaag het geval is. Het is pas bij de restauratie in de tweede helft van de 19de eeuw dat men vanuit een bepaalde romantische opvatting van de Middeleeuwen besloten heeft om de nissen met een driehonderdtal beelden op te vullen. Alleen het beeldhouwwerk van het portaal en van de galerijen onder de twee vleugels dateert uit de eerste helft van de 15de eeuw.

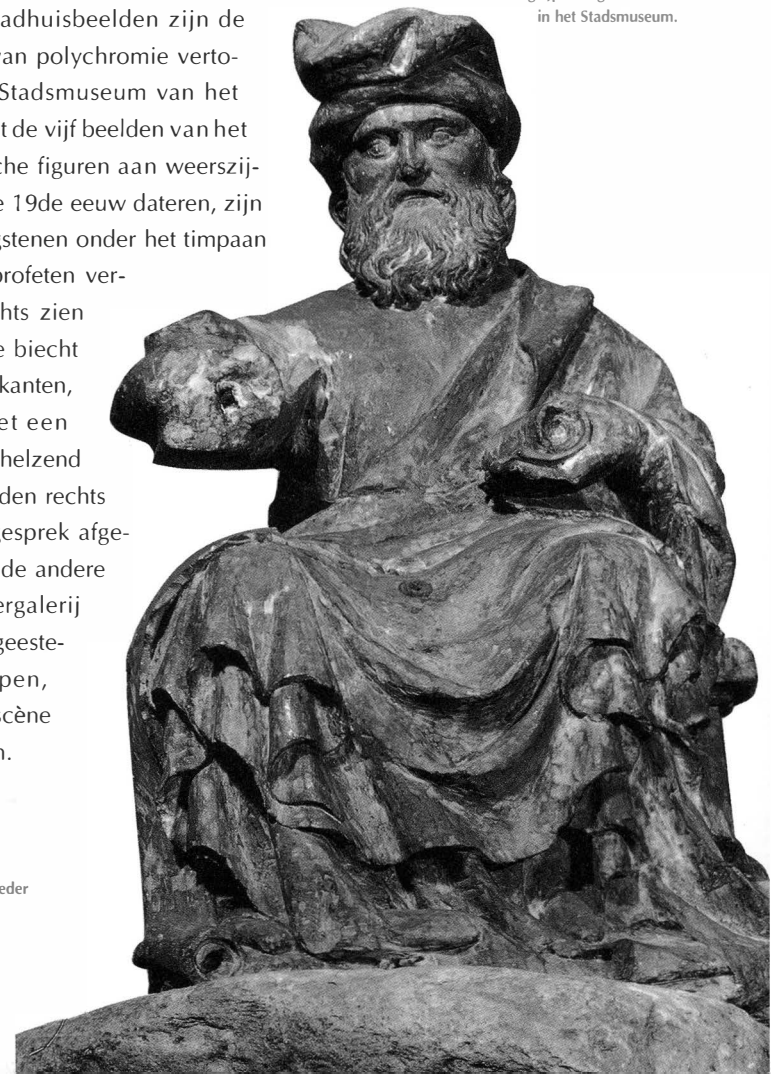
De beelden van het portaal en de linkervleugel

De meest befaamde beelden zijn de acht zittende profeten in de spitsboog van het portaal. Deze kleine gedrongen figuren zijn waarschijnlijk omstreeks 1400 gebeeldhouwd. Wie ze precies gemaakt heeft, is onbekend. Wegens hun realistische stijl werden ze vroeger toegeschreven aan leerlingen van Claus

Profeten uit de portaalboog van het stadhuis. De originelen van omstreeks 1400 worden bewaard in het Stedsmuseum. De klerk houdt in zijn linkerhand een inktpot

Sluter, later aan de school van André Beauneveu. Zoals alle middeleeuwse stadhuisbeelden zijn de originelen, die nog sporen van polychromie vertonen, ondergebracht in het Stedsmuseum van het Broodhuis. In tegenstelling tot de vijf beelden van het timpaan en de zes allegorische figuren aan weerszijden van het portaal die uit de 19de eeuw dateren, zijn de vijf gebeeldhouwde draagstenen onder het timpaan in dezelfde periode als de profeten vervaardigd. Van links naar rechts zien we een geknielde vrouw die biecht bij een geestelijke, twee muzikanten, twee groepen profeten met een spreukband en een elkaar omhelzend paar. Onder een van de beelden rechts van het portaal is een twistgesprek afgebeeld, waarbij de ene figuur de andere bij de baard grijpt. De linkergalerij bevat sculpturen met diverse geestelijke en profane onderwerpen, waaronder een annunciatie-scène verdeeld over twee sluitstenen.

terwijl aan zijn pols een etui met pennen hangt en een zakje dat waarschijnlijk goudpoeder of kleurstoffen bevat voor het aanbrengen van versieringen.

Gebeeldhouwd kapiteel van de rechtergalerij, omstreeks 1450, met gebeeldhouwde figuren die stoelen ophopen met behulp van grote schoppen. Plastische uitbeelding van de oude huisnaam *De Scupstoel* (schop + stoel). Origineel bewaard in het Stadsmuseum.

Onderaan, midden: Tekening van het kapiteel *De Scupstoel*, toegeschreven aan de school van Rogier van der Weyden, bewaard in het Metropolitan Museum te New York. Van der Weyden werd omstreeks 1435 als stadsschilder van Brussel aangesteld en schilderde voor de Grote Zaal van het stadhuis een beroemde reeks grote doeken, die bij het bombardement van 1695 in de vlammen opgingen.

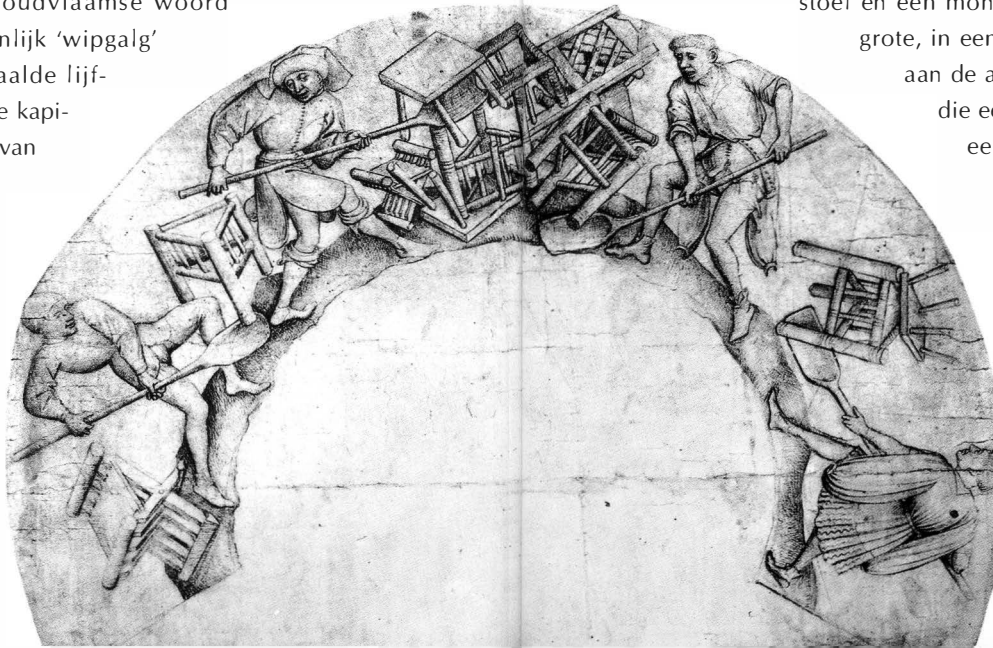
Gebeeldhouwd kapiteel aan het uiteinde van de rechtergalerij, omstreeks 1450, dat door de voorstelling van een harem verwijst naar de oude huisnaam *De Moor*. Origineel bewaard in het Stadsmuseum.

De beelden van de rechtervleugel

De rechtergalerij bevat ongetwijfeld de interessantste iconografische voorstellingen. Het onderwerp van deze sculpturen is lang een raadsel gebleven, tot men ontdekte dat ze in de vorm van een rebus de namen uitbeelden van drie huizen die voor de bouw van de nieuwe stadhuisvleugel onteigend werden, namelijk *De Scupstoel*, *De Papenkelder* en *De Moor*.

Het eerste kapiteel rechts van de toren, waarop meerdere figuren stoelen op een hoop gooien met behulp van grote houten schoppen verwijst duidelijk naar de twee samenstellende delen van het oudvlaamse woord *scupstoel*, dat eigenlijk 'wipgalg' betekent (een bepaalde lijfstraf). Op het tweede kapiteel wordt de naam van

het tweede huis, *De Papenkelder*, op satirische wijze uitgebeeld door etende en drinkende monniken. Het derde kapiteel tenslotte toont een slapende figuur met een groot kromzwaard, klaarblijkelijk een arabier *De Moor*, omringd door vrouwen die waarschijnlijk een harem voorstellen.

Onder de galerij worden, telkens over twee gewelftraveeën gespreid, dezelfde drie thema's herhaald, zowel op de sluitstenen als op de draagstenen tegen de muur. Daartussen vinden we nog twee andere draagstenen met gemengde thema's: aan de ene kant een vechtpartij tussen een man met een stoel en een monnik gewapend met een grote, in een zak gewikkelde bijbel, aan de andere kant een monnik die een open bijbel toont aan een arabier.

Gebeeldhouwd kapiteel in het midden van de rechtergalerij, waarop groepjes etende en drinkende monniken op plastische wijze de oude huisnaam *De Papenkelder* uitbeelden. Kopie uit de 19de eeuw.

Bovenaan, midden: Draagsteen onder de rechtergalerij tussen de sculpturen van de *Scupstoel* en de *Papenkelder*. Vechtpartij tussen een figuur met een stoel en een monnik die met een grote in een zak gewikkelde bijbel zwaait. Kopie uit de 19de eeuw.

Draagsteen onder de rechtergalerij die eveneens verwijst naar de *Papenkelder*. Een monnik houdt een kruik in elke hand, omstreeks 1450. Origineel bewaard in het Stadsmuseum.

EEN PLEIN ALS SIERAAD

HET STADHUIS IN DE STAD

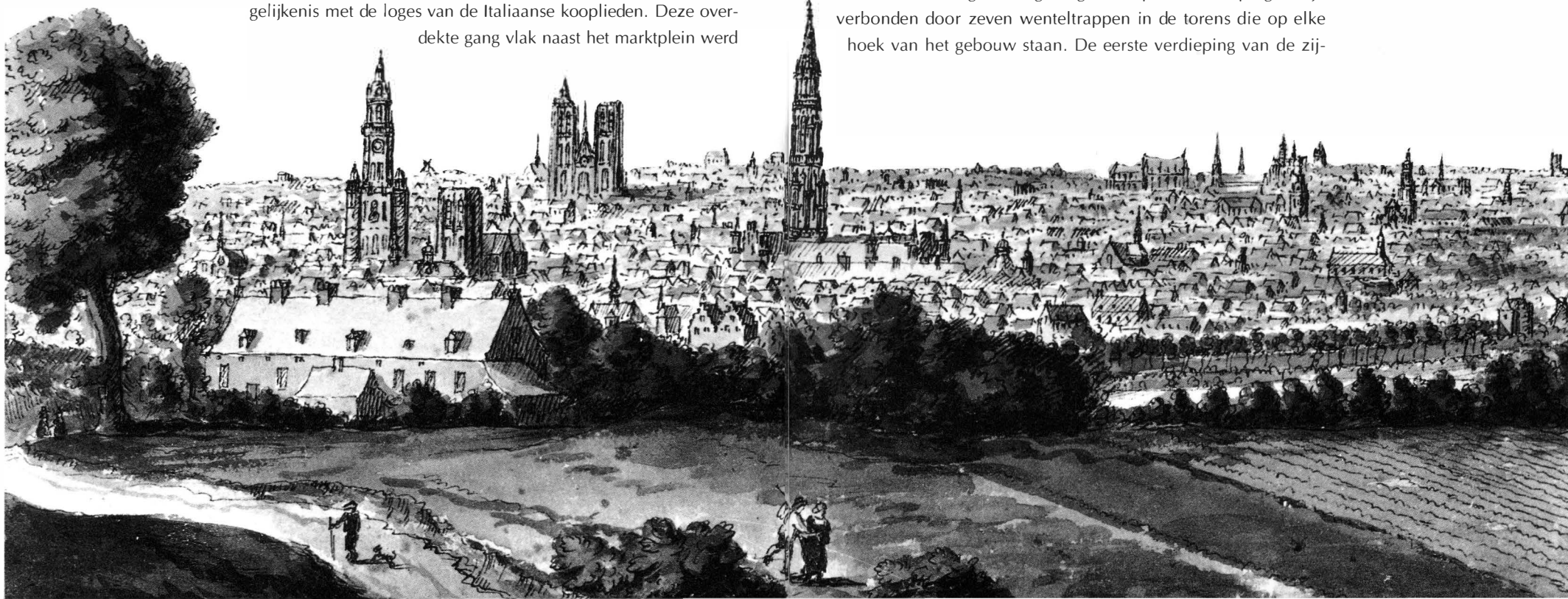
Het stadhuis, dat halverwege de 15de eeuw voltooid is, wordt ingeschakeld in een zeer groot deel van de activiteiten die in de stad worden uitgeoefend. Hoewel de binneninrichting nog maar weinig middeleeuwse sporen draagt, is de structuur van het gebouw in al die jaren weinig veranderd en kunnen we zijn oorspronkelijke bestemming nog altijd gemakkelijk herkennen.

De ruimtes op de benedenverdieping, die rechtstreeks met de markt in verbinding staan, werden grotendeels ingenomen door diverse accijnskantoren, de zogenaamde 'contoirs', waarvan de aard door de jaren heen slechts weinig veranderde. Er waren 'contoirs' voor bier, wijn, meel, brandewijn, renten... Voorts waren er ook kantoren voor de griffie en voor de aangifte van vondelingen.

De galerij onder de twee vleugels herinnert aan de open benedenverdieping van de eerste gemeentehuizen, maar vertoont ook gelijkenis met de loges van de Italiaanse kooplieden. Deze overdekte gang vlak naast het marktplein werd

Zicht op Brussel vanaf de hoogte van Scheut, tekening van H. Van Wel, omstreeks 1700.

De torennaald met zijn vergulde bekroning die bijna 100 meter boven de markt uitsteekt, is van ver zichtbaar en leidt de naderende reiziger rechtstreeks naar het hart van de stad.

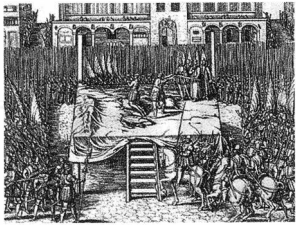

VOOR DE STAD

waarschijnlijk snel een trefpunt voor handelaars, naar het voorbeeld van de open galerijen van de eerste handelsbeurzen, zoals die te Antwerpen (1406).

Het balkon boven de linkergalerij heeft een zeer belangrijke rol gespeeld in het publieke leven van de stad. Vanop dit balkon, dat verbonden was met de Grote Vergaderzaal en de Vierschaar (rechtszaal), deelde de stadsmagistraat allerlei gewichtige beslissingen of gebeurtenissen mee aan de bevolking: wetten, verordeningen, vredesverdragen, gratieverleningen, enz. De hertogen van Brabant verschenen bij hun blijde intrede steevast op het balkon om er de eed van trouw vanwege hun onderdanen in ontvangst te nemen. Vorsten en vooraanstaande gasten woonden vanaf hier de feesten op de Grote Markt bij.

De trap die onder de galerij begint, vormt de hoofdtoegang tot de eerste verdieping. Zoals in de meeste middeleeuwse gebouwen is er binnen in het gebouw geen grote trap. De verdiepingen zijn verbonden door zeven wenteltrappen in de torens die op elke hoek van het gebouw staan. De eerste verdieping van de zij-

Terechtstelling van de graven Egmont en Hoorne op de Grote Markt op 5 juni 1568, op bevel van Filips II van Spanje. Eigentijdse gravure.

vleugel langs de Karel Bulstraat wordt helemaal in beslag genomen door de *Grote Zaal* (de huidige Gotische Zaal), waar toen - net als nu - de grote officiële bijeenkomsten en recepties van de stad plaatsvonden. In de aanpalende grote zaal, de *Vierschaar*, *Christuszaal* of *Natiezaal* genaamd (de huidige Trouwzaal), oefende de stedelijke overheid een van haar meest essentiële taken uit: de rechtspraak, waarbij burgers door hun gelijken werden geoordeeld voor alle zaken die geen halsmisdrijven betroffen. Het marktplein zelf diende als plaats voor het voltrekken van vonnissen, zoals de oude straf van het estrapaden, publieke beschimping of terechtstellingen, met als bekendste voorbeeld de onthoofding van de graven Egmont en Hoorne in 1568. De eerste verdieping van de rechtervleugel bevatte kleinere vertrekken waar diverse stadsdiensten gehuisvest waren.

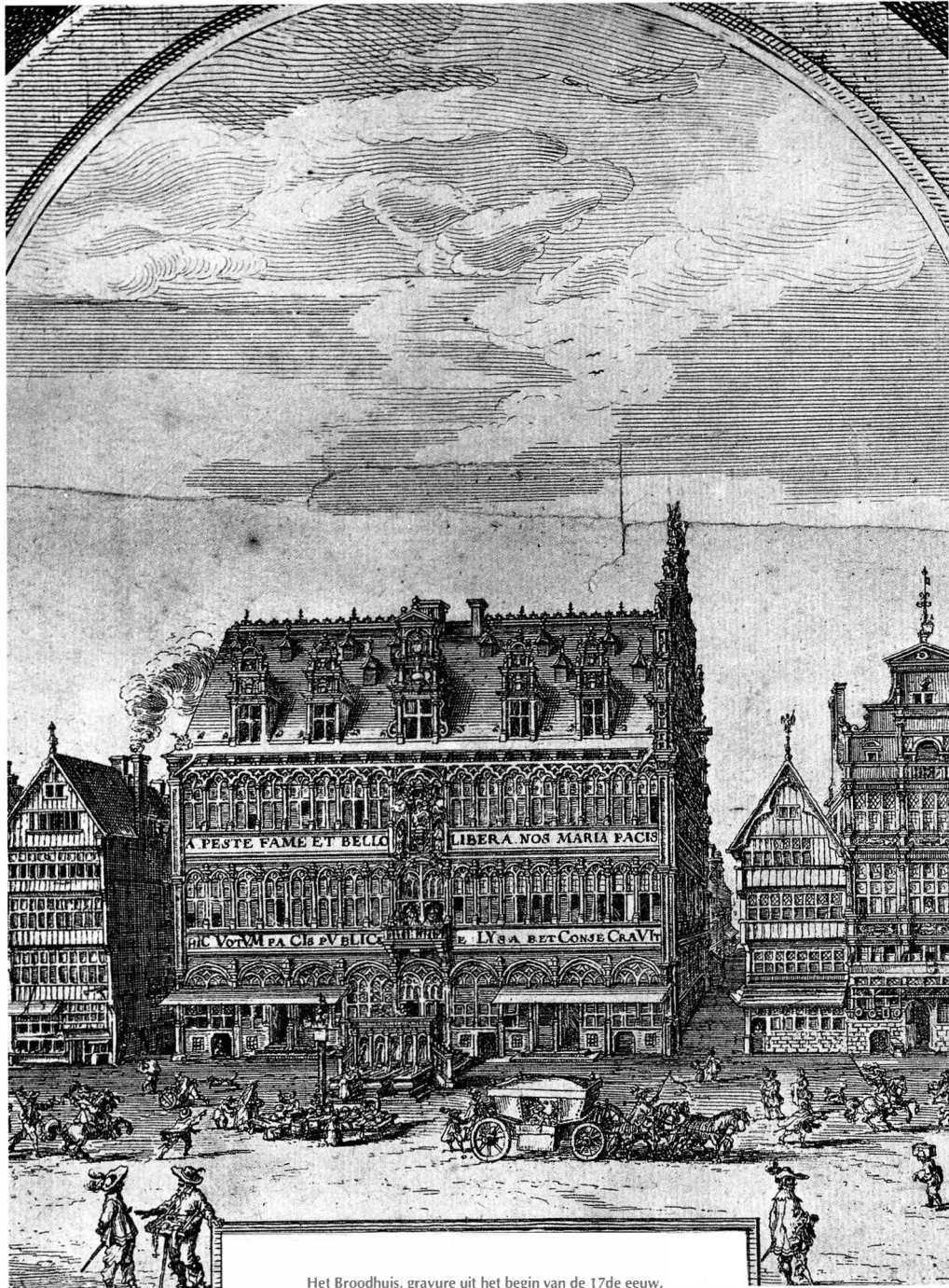

De stoet van de Ommegang op de Grote Markt in 1615, detail van een schilderij naar Denijs Van Alsloot bewaard in het Stedelijk Museum.

HET PLEIN VAN DE GILDEN

De gilden, die hun actieve deelname aan het stadsbestuur in 1421 hebben afgedwongen en hun economische macht zien toenemen dank zij het veelvuldige verblijf van het Boergondische hof te Brussel, bouwen de een na de ander hun gildehuizen rond het nieuwe stadhuis. De vettewariërs betrekken *Den Cruywagen*, de meubelmakers en kuipers *Den Sack*, de schippers *Den Horen*, de kramers *In den Vos*, de gilde van de Vier Gekroonden (beeldhouwers, steenkappers, metselaars en schaliedekkers) *De Heuvel*, de timmerlieden *De Tinne Pot* en de schilders *De Duif*. Iets later kopen de kleermakers *De Gulden Boot* en de tapijtwervers *In den Gulden Boom* dat ze nadien weer verkopen aan de brouwers. In de onmiddellijke omgeving van de markt vinden we nog meer gildehuizen. De riemsnijders bouwen het huis *De Halve Mane* aan het begin van de Heuvelstraat, de messenmakers *De Gulden Cop* aan het begin van de Hoedenmakersstraat, terwijl zich aan het begin van de Guldenhoofdstraat reeds het oude gildehuis *De Raeve* van de bakkers bevond. Minder kapitaalkrachtige gilden, die zich geen eigen gildehuis kunnen veroorloven, bezitten of huren een vergaderlokaal in een van de particuliere woonhuizen op of rond de markt. In 1441 gaat de stadsmagistraat over tot een gedeeltelijke heraanleg van de oostzijde van de Grote Markt. De huiseigenaars daar worden onteigend en met goedkeuring van de gilden van de Vier Gekroonden en de timmerlieden laat de stad zes identieke huizen in natuursteen en baksteen optrekken, die afgebeeld zijn op een gravure met de intocht van aartshtog Ernest in Brussel in 1594.

Linkerbladzijde:
Het versierde marktplein voor de intocht in Brussel van aartshtog Ernest in 1594. Links ziet men het kleine huis *De Gulden Marchant*, nog in hout, *De Duif* dat in 1533 in renaissancestijl was herbouwd, *De Gulden Boot* en *Den Engel* in laatgotische stijl uit het begin van de 16de eeuw, en verder *Joseph en Anna* en *Het Vliegende Hert*. Rechts de zes identieke huizen in steen en baksteen die in 1441 door de Stad waren gebouwd op de plaats van het huidige ensemble *De Hertogen van Brabant*.

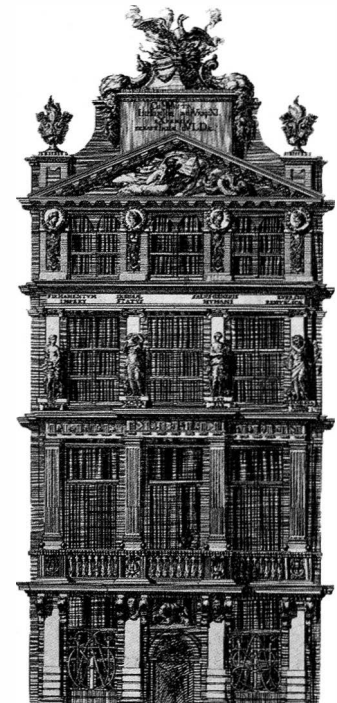

Het Broodhuis, gravure uit het begin van de 17de eeuw.

HET BROODHUIS

Maar niet alleen de gilden, ook de vorst stelt er prijs op een zichtbaar symbool van zijn aanwezigheid (en dus van zijn macht) op het marktplein in te planten. Vanaf 1504 beginnen de beroemdste architecten van die tijd met de bouw van een prestigieus gebouw recht tegenover het stadhuis op de plaats van de oude hertogelijke hallen. Dit gebouw krijgt de naam *Broothuys*, ter herinnering aan zijn oude functie, of 's *Coninckhuys* omdat hier een aantal vorstelijke instanties zetelen. In welke mate de verschillende architecten aan de bouw hebben meegewerkt, is nog moeilijk te achterhalen, des te meer omdat het Broodhuis in de 19de eeuw volledig zal worden herbouwd. Zeker is dat Antoon Keldermans de Jonge in 1504 een eerste reeks plannen getekend heeft. Maar het duurt nog bijna tien jaar, tot in 1512-1513, alvorens de bestaande gebouwen op die plaats worden afgebroken. In 1515, wanneer alleen de funderingen klaar zijn, overlijdt Antoon Keldermans. Gelukkig had hij kort voor zijn dood een houten maquette van het toekomstige gebouw gemaakt. De werken worden voortgezet door Lodewijk van Bodeghem die de binneninrichting ontwerpt. Deze architect wordt echter teveel in beslag genomen door andere opdrachten voor Margaretha van Oostenrijk, landvoogdes van de Nederlanden, meer bepaald door de bouw van de kerk voor Onze-Lieve-Vrouw van Brou te Bourg-en-Bresse (Frankrijk). Hij laat de verdere uitvoering over aan Hendrik van Pede, de architect van het stadhuis van Oudenaarde. Omstreeks 1536 worden de werken beëindigd, hoewel het laatgotische gebouw naar het schijnt een onafgewerkte indruk maakt. Hoe dan ook, met de voltooiing van het Broodhuis krijgt de grote markt zijn definitieve vorm, waarin de politieke machtsverhoudingen binnen de stad perfect weerspiegeld zijn. In de loop van de 16de en 17de eeuw worden de houten huizen geleidelijk door natuur en bakstenen huizen vervangen, waardoor het uitzicht van de markt aanzienlijk verandert. Eerst worden *In den Gulden Boom*, *De Gulden Boot* en *Den Engel* in het begin van de 16de eeuw in laatgotische stijl herbouwd, daarna volgen *De Duif* in renaissancestijl in 1533, de rij huizen aan de westkant van de markt tussen 1640-1645 (*In den Vos*, *Den Horen*, *De Wolvin*, *Den Sack* en *Den Cruywagen*) en tenslotte na een brand opnieuw *De Wolvin* in 1690.

De Wolvin, gildehuis van de boogschutters. Na een verwoestende brand werd het huis in 1690 heropgebouwd volgens het ontwerp van de schilder P. Herbosch. Het is het enige huis waarvan de gevel van voor het bombardement van 1695 dateert.

HET BOMBARDEMENT VAN 1695

Maarschalk de Villeroi, commandant van het Franse leger in 1695.

HET BOMBARDEMENT VAN 1695

Deze eeuwenlange cyclus van geduldig bouwen en herbouwen zal met één klap worden vernietigd door het oorlogsgeweld. In de zomer van 1695, tijdens een van de vele oorlogen die de legers van Frankrijk, Engeland, Spanje en de Verenigde Provinciën op het grondgebied van de Zuidelijke Nederlanden uitvochten, besluit Lodewijk XIV tot een bombardement op Brussel om het geallieerde leger te dwingen het beleg van Namen op te geven. Van 13 tot 15 augustus, twee dagen lang, laat de Franse artillerie van maarschalk de Villeroi vanop de hoogten van Molenbeek een regen van brandbommen en gloeiende kolen op de stad neerkomen. Aangewakkerd door een sterke westenwind baant het vuur zich gretig een weg door het web van smalle en bochtige straatjes rond de Grote Markt, waar de meeste huizen nog van hout zijn. Wanneer de Franse troepen zich na 48 uur bijna onop- houdelijk kanonvuur terug-

Voorstelling van het bombardement van Brussel. Detail van de gravure *T' ghebombardeert en t' brandent Brusselen*, 1695.

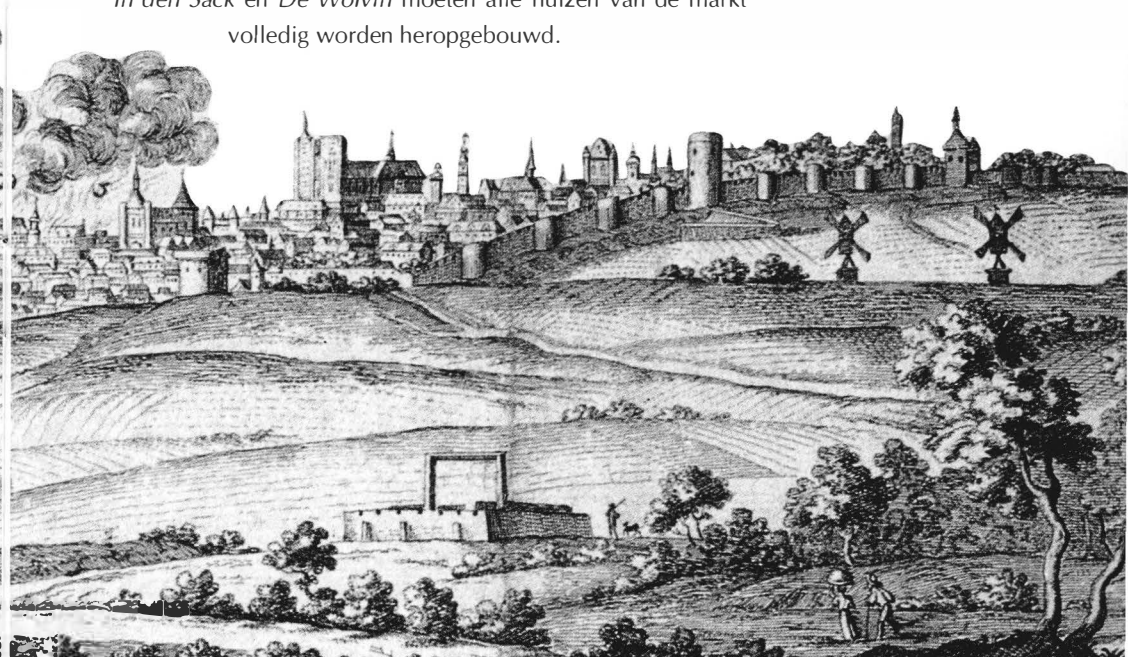
EN DE BAROKKE WEDEROPBOUW

trekken, is een derde van de bebouwde oppervlakte binnen de stadsmuren - ongeveer vijfduizend openbare en particuliere gebouwen - in de as gelegd. Op 15 augustus kan de Franse artilleriedeskundige de Vigny terecht schrijven : *"Ik heb al vaak aan artilleriebeschietingen deelgenomen, maar nog nooit zag ik zo'n groot vuur of zoveel verwoesting als in deze stad"*.

De Grote Markt, die midden in het schootsveld lag, is door het bombardement volledig vernield. Het enige wat nog rechtop staat, zijn de muren en de toren van het stadhuis, het karkas van het Broodhuis en het onderste deel van enkele gevels aan de westkant van de markt, die in de loop van de 17de eeuw in steen waren opgetrokken. De brand verteert alle kunstschaten van het stadhuis, waaronder onschatbare doeken van van der Weyden, Coxie, Rubens en Van Dyck, en bijna het hele stadsarchief. Met uitzondering van de benedenverdiepingen van *Den Cruywagen*, *In den Sack* en *De Wolvin* moeten alle huizen van de markt volledig worden heropgebouwd.

Het brandende stadhuis.

De Grote Markt na het bombardement van 1695, gravures en aquarel van Augustin Coppens.

Hieronder : De gevel van *De Wolvin*, heropgebouwd in steen in 1690, blijft als enige overeind te midden van de ruïnes van de andere huizen.

Midden : *Bruxelle a Gallo Frustra Igne Tentatae* : Brussel nodeloos in brand geschoten door de Fransen. Voorzijde van een medaille ter herdenking van het bombardement van Brussel en het begin van de wederopbouw van de stad, 1696.

Hieronder : De zijgevel van het Broodhuis waarvan de geveltop bijna volledig is ingestort.

DE WEDEROPBOUW VAN DE GROTE MARKT

De autoriteiten slagen er zeer snel in om de catastrofe onder controle te krijgen. De eerste aandacht gaat vanzelfsprekend uit naar het lenigen van de onmiddellijke noden van de bevolking. Maar spoedigt manifesteert zich een soort collectieve wil om het onherstelbare toch te herstellen en de verwoeste stad zo snel mogelijk en liefst nog fraaier herop te bouwen.

Als economisch en politiek centrum sinds eeuwen wordt de Grote Markt onmiddellijk het hoofddoel van de wederopbouw. De stadsmagistraat onderstreept door uitzonderingsmaatregelen het uitzonderlijke belang van dit plein. Voor elk nieuw bouwproject moeten de plannen eerst door het schepencollege worden goedgekeurd. Het college voert ook een beleid van verplichte vestiging en dwingt onder meer het machtige bakkersgilde om zijn huis in de Guldenhoofdstraat te verkopen en zich op de Grote Markt te vestigen, op de hoek met de Boterstraat. In de nieuwe, rechte rooilijnen zijn alle middeleeuwse uitsprongen weggewerkt, terwijl vertragingen in de uitvoering van aangevatte werken beboet worden.

Op 24 april 1697 tenslotte vaardigt het schepencollege een ordonnantie uit om het uitzicht van de gevels op elkaar af te stemmen.

"Alsoo ten uyttersten convenieert deser Stadts Nedermerckt nijte te laeten difformeren met eenige gebouwen oft gevels van elckanderen te seer differerende, maer dat het redelijk is daerinne d'egaliteit t'observeren soovele mogelijck is, soo ist dat mijne heeren die Lieutenant-amman, borghmeesteren, schepenen, tresoriers, rentmeesteren ende raedt deser stadt van Brussele, interdiceren soo aen de proprietarissen als aen allen de wercklieden aen de gebouwen werckende van op deser voorseyde stadsnedermerckt eenige gevels oft huisen te bouwen, tensij het model van den gevel, die sij van intentie souden sijn te maecken aen mijne voornoemde heeren alvoren sij gethoont, ende bij hun

goetgevonden ende geapproveert op pene van 100 pattacons soo bij de voors. proprietarissen als wercklieden over ieder contraventie te verbeuren, executabel uuijt crachte deser, te bekeeren naer ouder gewoonte, ende dat den bouw contrarie deser gemaect sijnde, ten coste van den contraventeurs feijtelijck sal worden afgebroken. Aldus gedaen ende gepubliceert ter presentie van mijne voors. heeren op den 24 aprilis 1697."

(Stadsarchief, Correctieboek nr. 1712, folio 97 v°)

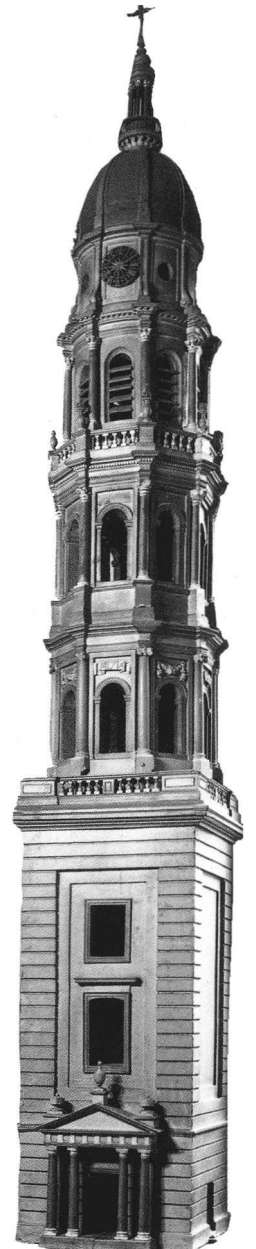
Vanaf 1696 worden de eerste nieuwe huizen gebouwd. Een Rijsels burger, Pierre Louis Jacobs d'Hailly, die in 1698 de stad bezocht, verbaasde zich in zijn reisverslag over de uitzonderlijke snelheid van de wederopbouw :

"Het bombardement dat deze stad in 1695 getroffen heeft, heeft haar verschrikkelijk beschadigd (...) een slechte zaak met een goede afloop doordat ze gediend heeft om Brussel te verfraaien zodanig dat het een van de mooie steden van Europa zal zijn wanneer alles heropgebouwd is (...) Men kan zich niets prachtigers indenken dan de Grote Markt, het zijn allemaal huizen van ambachtsgilden die opnieuw zijn opgericht met vergulde voorgevels, het ene versierd met beelden, het andere met bustes (...) Sommige van deze gildehuizen hebben dertigduizend daalders gekost. Het stadhuis, waarvan na het bombardement alleen de muren en de toren waren overgebleven, is bijna voltooid, de kant van de markt is helemaal vernieuwd (...) na een dergelijke catastrofe is het nauwelijks te geloven dat er al zoveel huizen herbouwd zijn..."

De samenwerking tussen bevolking en overheid komt echter voort uit twee verschillende visies. De stedelijke burgerij wil in de eerste plaats de identiteit van de stad en haar sociaal, politiek, economisch en urbanistisch evenwicht bewaren. Daartoe wil ze al het mogelijke doen om de stad te verfraaien en bij te dragen tot een betere woonbaarheid.

Gouverneur-generaal Maximiliaan-Emmanuel van Beieren daarentegen, een groot liefhebber van architectuur en bewust van de

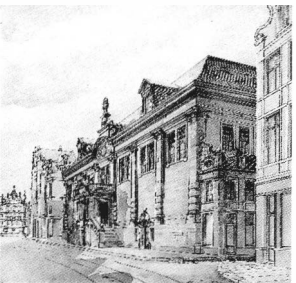
Niet uitgevoerd ontwerp voor de heropbouw van de toren van de Sint-Niklaaskerk. Maquette uit 1715, bewaard in het Stadsmuseum.

Midden :

Combusta Integrrior Resurgo MDCIVC : Ik herrijs volmaakter uit mijn as 1696. Keerzijde van een medaille ter herdenking van het bombardement van Brussel en het begin van de wederopbouw. De uit zijn as oprijzende Fenix bekroont ook de geveltop van het huis *De Wovlin*.

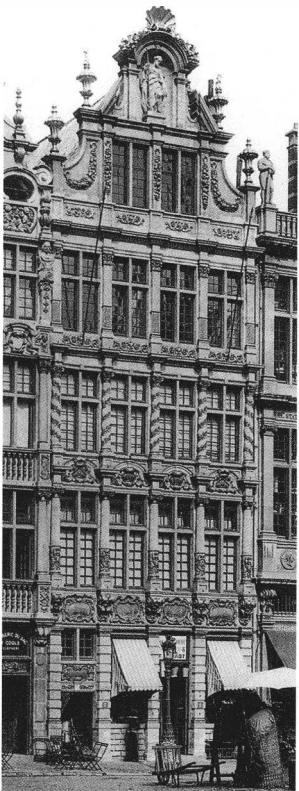
Het Groot Vleeshuis heropgebouwd in 1697, thans verdwenen. De monumentale gevel met ionische zuilen in de Grasmarkt bevond zich op een boogscheut van de Grote Markt.

Huis Alseberg, tegenwoordig "De Koning van Beieren", heropgebouwd in 1699.

Den Cruywagen.

retorische kracht van de barokstijl, ziet de heropbouw als een herschepping van de stad in dienst van de vorstelijke macht. De oude markt is in zijn ogen de ideale plaats om de aanwezigheid van het centraal gezag in het hart van de burgerlijke stad tot uitdrukking te brengen. Architect Willem De Bruyn wordt er daarom mee belast om de individuele huizen te groeperen achter grote monumentale gevelwanden die vorstelijke residenties nabootsen, versierd met de kentekens van de vorst : ruitersstandbeeld, aardbol met kroon, buste met de keten van het Gulden Vlies, enz. In februari 1696 keurt de Stad een plan goed waardoor de zes huizen aan de oostkant van de markt één enkele gevel krijgen die een eerbewijs zal vormen aan het vorstelijk gezag. De Bruyn tekent een ontwerp waarbij de individuele huizen zijn ingepast in een monumentale voorgevel die met pilasters van de kolossale orde geïnspireerd is op Franse en Hollandse modellen. De basis van de pilasters wordt versierd met negentien borstbeelden van Brabantse hertogen, die het lange voorgeslacht evoceren waarvan de Spaanse soeverein op het einde van de 17de eeuw de opvolger is.

Hetzelfde jaar aanvaardt de Stad een tweede gelijkaardig project om alle huizen rechts van het Broodhuis, tussen de Heuvel- en de Haringstraat, achter één voorgevel bijeen te brengen. Het ontwerp voorziet een centrale uitbouw met boogfronton bekroond door een ruitersstandbeeld.

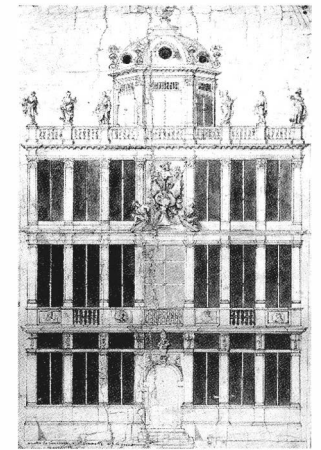
Op 12 maart 1696 krijgen de vettewariërs bij resolutie van de stadsmagistraat het bevel om het gedeelte van de voorgevel van *Den Cruywagen* dat door het bombardement gespaard is, af te breken en de gevel te herbouwen volgens het model van het nieuwe gildehuis van de bakkers, *Den Coninck van Spaignien*, dat er rechts van staat. Deze resolutie lijkt erop te wijzen dat de magistraat ook voor de westkant van de markt een eengemaakte gevelrij in de zin had.

Deze nabootsingen van prinselijke paleizen, die op kosten van de gilden en van particuliere burgers zullen worden uitgevoerd en indruisen tegen de traditionele onafhankelijkheid van de burgerij, stoten onmiddellijk op fel protest.

Vanaf april 1697 betwisten de timmerlieden, die eigenaar zijn van *De Tinne Pot*, de verplichting om het opgelegde plan voor de

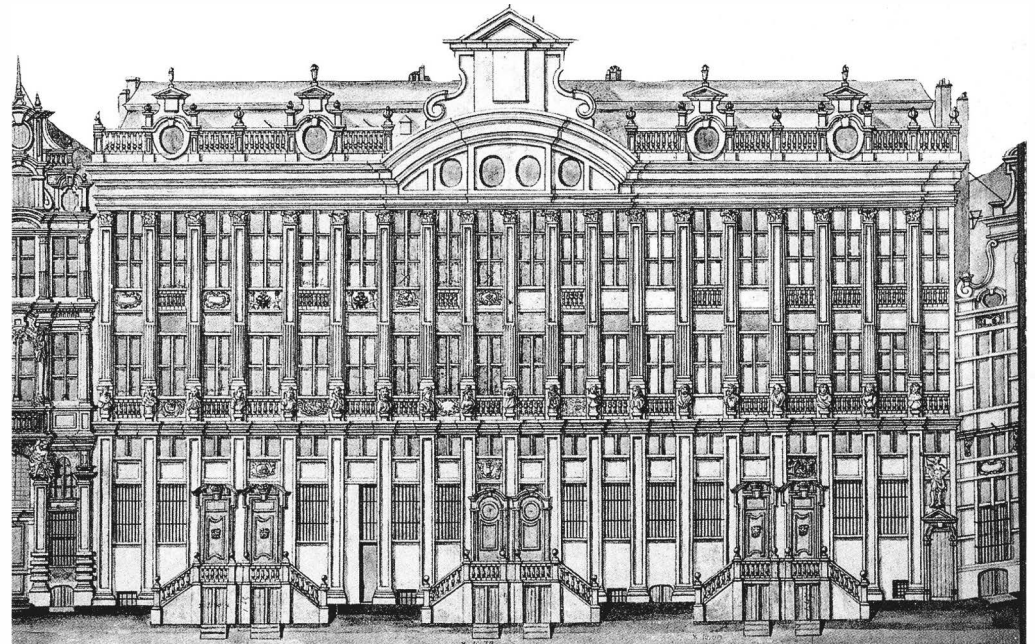
oostkant van de markt te volgen. Het is slechts onder zware druk van de stadsmagistraat, die zich beroept op de zes identieke huizen uit de 15de eeuw, dat het plan uiteindelijk wordt aanvaard. Omstreeks dezelfde tijd komt het tot een proces tussen het kleermakersgilde, dat net *De Gulden Boot* weer had opgebouwd in overeenstemming met het eenvormig bouwplan voor de noordkant, en Jan de Vos, eigenaar van het huis rechts daarvan, *Den Engel*. De Vos dreigt ermee al het lijstwerk van het huis van de kleermakers af te breken, dat conform de bouwplannen uitstak over zijn perceel. Verzoeningspogingen van gouverneur Maximiliaan-Emmanuel halen niets uit en het proces sleept jarenlang aan zonder dat er een oplossing bereikt wordt. Deze rechtszaak toont duidelijk de onmacht aan van de centrale overheid om plannen door te drukken die ingaan tegen de privé-belangen van de Brusselse burgerij.

Enkele jaren later wordt het ontwerp van De Bruyn voor de noordkant van de Grote Markt tenslotte opgegeven. *De Gulden Boot*, *Den Engel* en de andere huizen in de rij zullen worden gebouwd met de traditionele uitgezaagde topgevels zoals bijna alle huizen op de markt. Alleen het complex van *De Hertogen*

Den Coninck van Spaignien, gebouwd in 1696-1697, anoniem ontwerp bewaard in het Stadsmuseum.

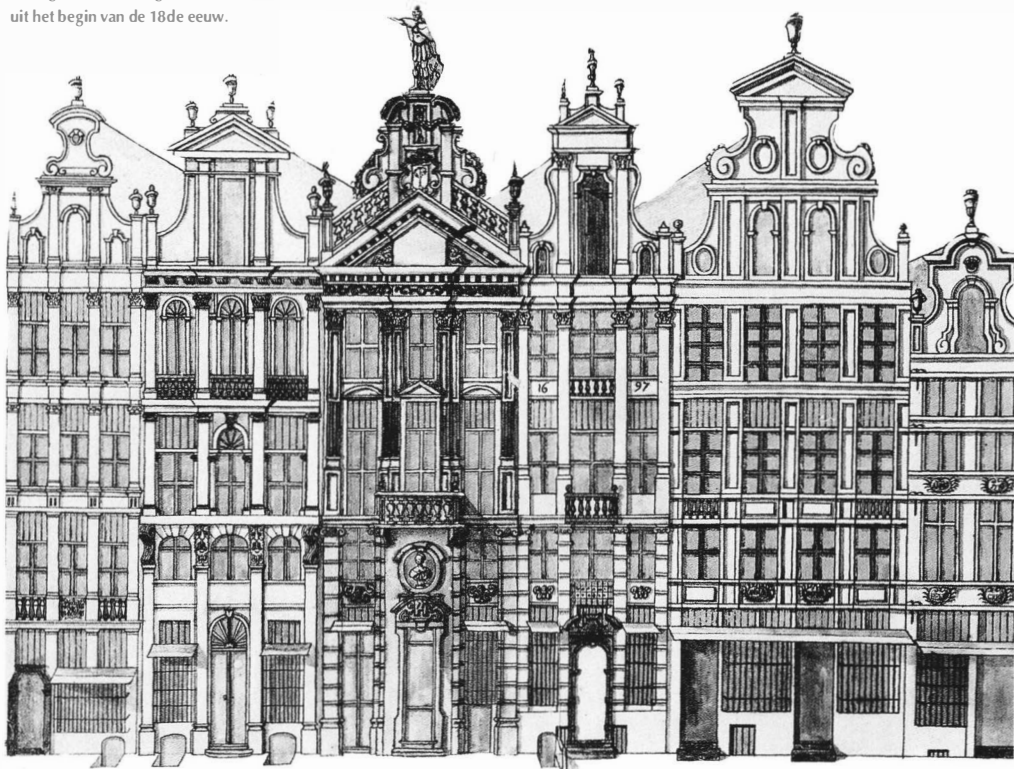
Het ensemble *De Hertogen van Brabant*, heropgebouwd in 1697 volgens de plannen van Willem De Bruyn. Tekening van F.J. De Rons uit 1749 die de toestand van het gebouw toont voor de wijziging van het fronton in 1770.

De heropbouw van de markt gaat door tot in het begin van de 18de eeuw. Het huis *Het Ammanskamerke* of *De Gulden Marchant* dateert van 1709 en werd bewoond door Cornelis Mombaers, een van de eerste fabrikanten van Brusselse faïence. Het Stadsmuseum bewaard dit gehandtekening bord van 1705 uit zijn atelier.

De noordoostzijde van de Grote Markt tussen de Heuvelstraat en de Haringstraat, tekening van F.J. De Rons uit het begin van de 18de eeuw.

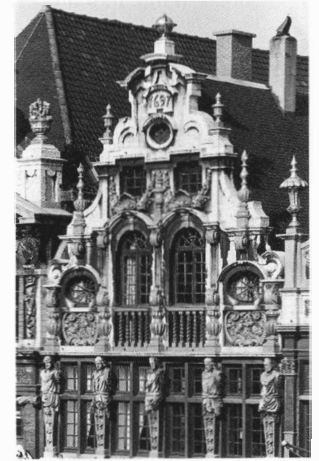

van *Brabant* en het ruitersstandbeeld van Maximiliaan-Emmanuel dat in 1696 op het gildehuis van de brouwers wordt geplaatst, herinneren aan de ambities van de landvoogd.

Door het geannuleerde project van De Bruyn kunnen we ons vandaag nog altijd verbazen over de grote coherentie tussen het gotische stadhuis en de gevels van de huizen die twee en een halve eeuw later werden gebouwd. Dit is geen geborneerd traditionalisme, maar een gevoelsmatig teruggrijpen naar een bouwstijl uit de economische bloeitijd van de gilden, die via de zichtbare aanwezigheid van het stadhuis het symbool bleef voor de autonomie van de burgerij tegenover de autoritaire aanspraken van de gouverneur-generaal.

De traditie van het gotische huis, hoog en smal, vinden we terug in de verticale gevellijnen, de topgevels, de vermindering van het muuropervlak tot een dun skelet van steunbalken en entablementen. Binnen deze algemene structuurkenmerken spreidt elk

huis een nadrukkelijk individualisme tentoon waarbij alle decoratieve registers van de barok worden opengetrokken. Verschillende privéwoningen, zoals *Joseph en Anna*, *Den Eyck* en *De Samaritana* of *Den Pauw* houden vast aan een bouwwijze met licht uitspringende horizontale en verticale banden, die teruggaat op maniëristische modellen van de 16de eeuw. *De Cruywagen* en *Den Sack*, waarvan de benedenverdiepingen het bombardement overleefd hebben, vertonen een opeenstapeling van klassieke bouwstijlen die typisch is voor vele huizen uit de 17de eeuw. *Den Horen* is met zijn plastisch uitgewerkte gevel verwant aan de Italiaanse barok. De decoratie van *In den Vos* ontleent motieven aan de Franse régencestijl. De door De Bruyn ontworpen huizen *De Gulden Boot*, *Den Engel* of *In den Gulden Boom* kenmerken zich door een classicerende barokstijl met toepassing van de zogenaamde kolossale orde van pilasters of pilaren die twee of drie verdiepingen omspannen. *De Zwane*, met zijn belijnde bene-

Le Sac.

De noordoostzijde van de Grote Markt tussen de Heuvelstraat en de Haringstraat. Van links naar rechts: *De Gulden Marchant*, *De Duif*, *De Gulden Boot*, *Den Engel*, *Anna en Joseph*, *Het Vliegende Hert*.

Rechts :
De *Schepenkamer* of *Schone Kamer*
op de eerste verdieping
van de gerestaureerde stadhuisstoren
na het bombardement.
Boven de schoorsteen hangt een *Christus*
aan het *Kruis* van Jan Van Orley (1712).

De westzijde van de Grote Markt tussen
de Boterstraat en de Guldenhoofdstraat.
Van links naar rechts : *In den Vos*,
Den Horen, *De Wolvin*, *Den Sack*.

denverdieping, fronton en koepeldak, inspireert zich als uitzondering op het Frans classicisme. Kortom, we zien een waaier aan stijlen die uiteraard de individuele voorkeur van de verschillende architecten weergeven, maar vooral een fundamenteel verlangen naar verscheidenheid dat ook al bleek uit het vasthouden aan de losstaande topgevel. De talrijke architecturale motieven, standbeelden en vergulde kandelabers gaan hand in hand met een iconografische retoriek die naar hartelust put uit alle repertoria van de oude en nieuwe geschiedenis, de klassieke mythologie, de bijbel en de christelijke heiligenlevens. Op die manier wordt elk huis een unicum met een onmiskenbaar eigen persoonlijkheid.

Op de eerste verdieping van elk gildehuis wordt een rijkelijk versierde vergaderkamer ingericht, met schilderijen van bekende Brusselse schilders uit het begin van de 18de eeuw, zoals Victor-Honoré Janssens, Jan Van Orley en Jacques Van Helmont. Deze doeken zullen na de opheffing van de gilden vernietigd of verkocht worden.

DE WEDEROPBOUW VAN HET STADHUIS

Het bombardement van 1695 stort de stadsmagistraat in een diepe financiële crisis, die geen ruimte laat voor prestigeprojecten. De heropbouw van het stadhuis gebeurt dus met uiterste soberheid. Om de werken te financieren is de Stad zelfs dan nog gedwongen een groot deel van zijn vermogen van de hand te doen, meer bepaald de vier huizen aan de oostzijde van de markt *De Cluyse*, *De Fortuine*, *De Windmolen* en *De Borse*, die sinds eeuwen stadseigendom waren.

Langs de buitenkant probeert men bij de restauratiewerken het middeleeuwse uitzicht zo getrouw mogelijk te respecteren. Er wordt bepaald dat de te herbouwen delen "in gotische trant" moeten worden uitgevoerd. Hoewel men hierin vrij goed geslaagd is, blijft het mogelijk dat bepaalde decoratieve elementen, die onherstelbaar beschadigd waren, bij de heropbouw niet vervangen zijn.

De volledig vernielde binnenkant krijgt zijn vroegere luister niet terug. De meeste nieuwe lokalen worden slechts spaarzaam gedecoreerd.

Minstens één uitzondering wordt gemaakt voor de zaal op de eerste verdieping van de toren, de zogenaamde *Schepenkamer* of *Schone Kamer*, waar buitenlandse gasten de feesten op het marktplein bijwoonden. Deze kamer met zijn groene en gouden lambrizing onder het oude gotische gewelf, getuigt ook hier, zoals bij de huizen op de markt, van de flexibiliteit waarmee de toenmalige architecten erin slaagden om klassieke decoratie met middeleeuwse elementen te verzoenen. De aanpalende kamer waarin het College zetelde, de huidige David en Bathseba-zaal, heeft eveneens een mooi plafond waarin beeldhouwer Marc De Vos na de ramp het thema van Sint-Michiel heeft uitgebeeld.

Sint-Michiel die de draak doodt.
Detail van het plafond van de oude
Collegekamer op de eerste verdieping
van de rechtervleugel, uitgevoerd
door beeldhouwer Marc De Vos tijdens
de wederopbouw van het stadhuis.

Ingangspoort van de nieuwe vleugel achter het stadhuis, gebouwd door de Staten van Brabant.

Fontein met een allegorische voorstelling van De Maas op de binnenplaats van het stadhuis (1715).

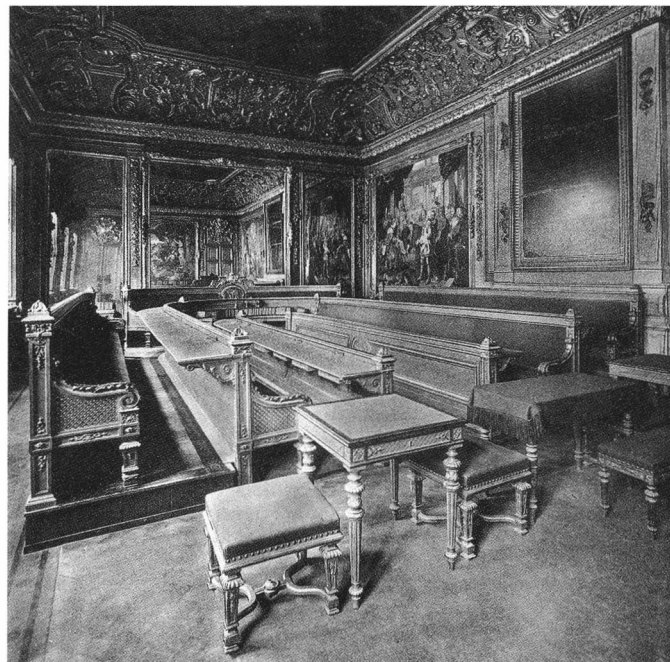
DE NIEUWE VLEUGEL VAN DE STATEN VAN BRABANT

Het bombardement heeft de oude lakenhal en de meeste andere gebouwen aan de achterkant van het stadhuis volledig in de as gelegd. Door het gelijktijdige verval van de lakenhandel laat de stad het aan de veel gefortuneerdere Staten van Brabant (de vertegenwoordigers van steden, clerus en adel) over om een nieuw gebouw voor hun diensten op te trekken. De werken beginnen in 1706 onder leiding van architect Cornelis Van Nerven en omvatten de bouw van drie vleugels in U-vorm met twee verdiepingen. Het zal tot omstreeks 1720 duren alvorens de binneninrichting helemaal voltooid is.

Het nieuwe gebouw is zeer sober van ontwerp en vormt een opvallende eenheid met het oude stadhuis. Dit is een gevolg van de gesloten U-vorm, die zich afwendt van de

omringende nauwe en donkere straatjes en helemaal naar de grote centrale binnenkoer is toegekeerd. De buitenmuren bevatten geen enkele toegang op de grote poort na die zich in het midden van de achtergevel recht tegenover de stadhuisoren bevindt. Ondanks die geslotenheid wordt het nieuwe gebouw het eindpunt van een lijn die vanop de markt vertrekt, door de poort onder de gotische toren doorgaat en op de binnenkoer uitmondt.

Om deze toegangsweg vanaf de markt nog beter te markeren wordt de achtermuur van de binnenkoer versierd met twee fonteinen, ontworpen door J.A. Anneessens in 1714. Ze symboliseren de twee grote rivieren van het land, *De Maas* links, van beeldhouwer Jan De Kinder, en *De Schelde* rechts, uitgevoerd door Pierre Denis Plumier.

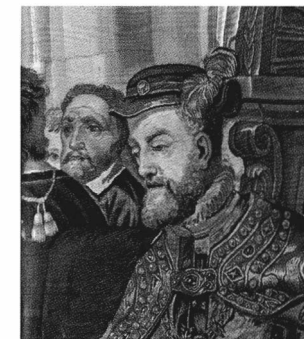

De hoofdingang in de westvleugel (aan uw rechterkant als u van de markt komt) geeft op de eerste verdieping uit op een rij van zes aaneensluitende pronkzalen die de hele achtervleugel beslaan. De eerste zaal, de *Vergaderzaal van de Staten van Brabant* (tegenwoordig de Gemeenteraadszaal), is zonder twijfel het mooiste voorbeeld van binnenhuisdecoratie uit het begin van de 18de eeuw in Brussel. Deze zaal heeft zeer weinig latere wijzigingen ondergaan en geeft dus een uitstekende indruk van de aard van de decoratie en de iconografische afbeeldingen, die op meer bescheiden schaal ook werden toegepast in de nieuwe gildehuizen na het bombardement.

Deze overvloedige decoratie wordt ook in de drie volgende zalen voortgezet (Schepenkamer, wachtkamer en schepenkabinet), waar men een reeks van acht Brusselse wandtapijten uit het begin van de 18de eeuw kan bewonderen, uitgevoerd naar kartons van Charles Le Brun, met scènes uit het leven van Clovis. De laatste zaal, waar vroeger de *Griffie* (nu kabinet van de Burgemeester) gevestigd was, heeft enkel een plafondschildering van de vier hoofdsteden van Brabant bewaard door Jan Van Orley.

De Vergaderzaal van de Staten van Brabant (vandaag Gemeenteraadszaal) in de nieuwe vleugel van het stadhuis.

De decoratie is volledig gewijd aan de Staten van Brabant. Links van de schoorsteen ziet men de mijter en het kruis die de clerus symboliseren, rechts de helm en de banier van de adel. Daar tegenover, op de muurgedeeltes tussen de ramen zijn de wapenschilden van de drie hoofdsteden aangebracht die in de Staten vertegenwoordigd waren: Antwerpen, Brussel en Leuven. Het plafond van de Brusselse schilder Victor-Honoré Janssens stelt een *Vergadering van de Goden* voor, waarop Jupiter een kroon aanreikt aan een allegorische figuur die het hertogdom Brabant uitbeeldt. Langs de muren hangen drie Brusselse wandtapijten uit het begin van de 18de eeuw, afkomstig uit de ateliers van Leyniers en Reydams. Ze stellen respectievelijk de inhuldiging van Filips de Goede als hertog van Brabant in 1430 voor, de troonsafstand van Karel V in 1555 en de inhuldiging van Karel VI, de eerste Oostenrijkse soeverein, in 1717. Om het oorspronkelijke interieur te vervullen moet men de spiegel achteraan wegdenken en vervangen door een groot baldakijn waaronder symbolisch een portret van de vorst hing.

Karel V, detail van het wandtapijt met de troonsafstand van de keizer in de grote zaal van het Paleis op de Coudenberg in 1555. Het stadhuis bezit een uitzonderlijke collectie Brusselse wandtapijten die tussen de 16de en 18de eeuw vervaardigd werden.

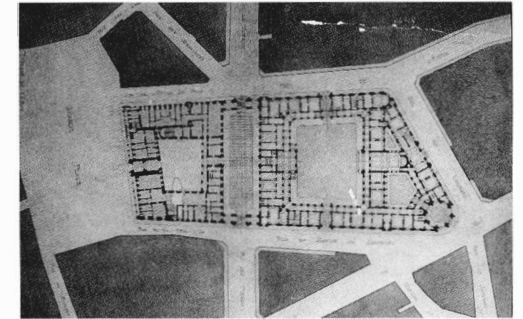
DE GROTE MARKT IN DE 19DE EEUW

De Grote Markt in het begin van de 19de eeuw. Het stadhuis is nog zonder beelden. Links het huis *De Sterre* voor de sloop in 1853. Aan de westzijde heeft *De Wolvin* nog geen fronton. Het centrum van het marktplein wordt ingenomen door een grote lantaarn. Lithografie uit 1833.

De periode van de Franse Revolutie is een van de meest sombere voor de Grote Markt. In 1793 en 1794 vallen de Franse revolutionaire legers de Oostenrijkse Nederlanden binnen, waarbij ze het vooral gemunt hebben op de symbolen van het Ancien Régime. De beelden van de gildehuizen worden kapotgeslagen, de vergaderkamers geplunderd. De geconfisqueerde huizen worden als nationale goederen verkocht, maar de nieuwe eigenaars hebben weinig oog voor het instandhouden van dit kostbare doch broze patrimonium. Verval en aftakeling zijn het onvermijdelijke gevolg. Enkele tientallen jaren later volgt een nieuwe bedreiging, ditmaal onder het motto van 'modernisering' en 'voortuitgang'. Om het verkeer

in het stadscentrum vlotter te laten verlopen willen sommigen komaf maken met het middeleeuwse stratenpatroon rond de Grote Markt. Een architect stelt voor de huizen tussen het Broodhuis en de Boterstraat af te breken om zo een rechtstreekse verbinding te creëren met de Muntshouwborg. Een andere wil in het huizencomplex van *De Hertogen van Brabant* een overdekte galerij aanleggen. Nog een ander plan stelt voor om alle gebouwen op de markt gewoon af te breken om zo de oppervlakte te verdubbelen, maar wellicht ging het hier om een sarcastische kritiek op de vele vernielzuchtige plannen uit die tijd.

Het stadhuis, dat een groeiende administratie moet huisvesten, wordt evenmin gespaard. Tussen 1851 en 1855 bespreekt de gemeenteraad diverse projecten - die wegens geldgebrek gelukkig niet doorgaan - om een deel van de binnenkoer vol te bouwen, de achtervleugels met een bijkomende verdieping te verhogen en de gevels in neo-gotische stijl te verbouwen, de achterkant uit te breiden tot voorbij de Vrutstraat met aanzienlijke veranderingen voor het interieur, enz. Toch valt er een slachtoffer: in 1853 wordt het kleine huis *De Sterre* afgebroken om de straat langs het stadhuis te verbreden.

In dezelfde periode echter begint Europa onder invloed van de Romantiek, die onder meer geboeid wordt door de bloedige godsdienstoorlogen in de Nederlanden ten tijde van Filips II, de Grote Markt stilaan opnieuw te ontdekken. Goethe en Beethoven hadden reeds de figuur van Egmont, onthoofd in 1568, in hun werk verheerlijkt. Victorien Sardou kiest het stadhuis als decor voor zijn drama *Patrie*. De Amerikaanse historicus Motley bezoekt de Grote Markt om er de sfeer op te snuiven voor zijn bekende boek *The Dutch Revolution*. Ook Victor Hugo, Théophile Gautier, Gérard de Nerval en zelfs Baudelaire, ondanks zijn diepe afkeer van België, staan allemaal in bewondering voor de Brusselse markt.

Nog in 1880 stelde stadsarchitect P.V. Jamaer voor om de oppervlakte van het stadhuis te verdrievoudigen door een uitbreiding tot aan de Lombardstraat.

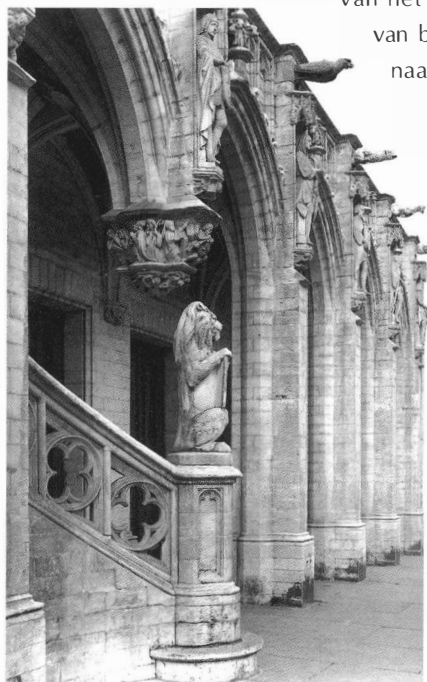

Het standbeeld van Egmont en Hoornepoort door beeldhouwer Charles Auguste Fraikin (1864). Het stond vroeger op de Grote Markt, op de plaats van hun executie, maar werd in 1879 overgebracht naar het plantsoen van de Kleine Zavel om ruimte vrij te maken voor de heropbouw van het Broodhuis.

Victor Hugo, die zich na de staatsgreep in Frankrijk van 1851 als banneling in Brussel vestigt, wil geen andere omgeving om te wonen en neemt zijn intrek op de eerste verdieping van *De Duif*, schuin tegenover het stadhuis, waar hij een deel van zijn *Contemplations* schrijft :

*Tout ce qui peut tenter un cœur ambitieux
 Était là, devant moi, sur terre et dans les cieux;
 Sous mes yeux, dans l'austère en gigantesque place,
 J'avais les quatre points cardinaux de l'espace,
 Qui fait songer à l'aigle, à l'astre, au flot, au mont,
 Et les quatre pavés de l'échafaud d'Egmont.*

Na de Belgische revolutie van 1830 komt er een kentering op gang in de houding van de publieke opinie tegenover de trieste getuigen van een glorierijk verleden die sinds een halve eeuw staan te verkrotten. Het is het begin van een beweging voor monumentenzorg die achtereenvolgens zal leiden tot de restauratie van het stadhuis, de renovatie van de voornaamste gildehuizen, de reconstructie van het Broodhuis en tenslotte de volledige bescherming van het marktplein onder impuls van burgemeester en kunstminnaar Karel Buys.

Bij de restauratie van het stadhuis werd in 1866 de Leeuwentrap in zijn oude toestand hersteld. De twee vroegere zuilen werden vervangen door twee grote kraagstenen die los in de ruimte hangen (zichtbaar op de meeste oude afbeeldingen van de galerij).

Midden : De linker kraagsteen beeldt de moord uit op de Brusselse schepen Everard 't Serclaes, die in 1388 door soldaten van de heer van Gaasbeek gedood werd. De ziel van deze laatste wordt door de duivel onderaan meegevoerd.

Rechts : Allegorische figuur aan de linkerkant van het portaal, door Ch. A. Fraikin. De beelden van het portaal, besteld in 1845, luidden het begin in van een grootscheeps beeldenproject voor de gevels van het stadhuis, waarvan de uitvoering tot het begin van de 20ste eeuw zou duren.

DE RESTAURATIE VAN HET STADHUIS

De buitenrestauratie

De systematische restauratie van de buitenkant van het stadhuis begint met de renovatie van de toren onder leiding van architect Tilman-François Suys tussen 1840 en 1860. Daarna worden de werken voortgezet door stadsarchitect Pierre Victor Jamaer om pas in het begin van deze eeuw te worden voltooid.

Jamaer steunt op wetenschappelijk historisch onderzoek en wint bij gelegenheid ook het advies in van internationaal befaamde deskundigen, zoals Viollet-le-Duc, voor de restauratie van de Leeuwentrap, maar streeft er toch naar een gebouw af te leveren

dat zo rijk en prestigieus mogelijk is. Naast de toevoeging van sommige decoratieve elementen (waarvan betwistbaar is of ze tot het oorspronkelijke gebouw behoorden), bestond de meest radicale ingreep in de geleidelijke opvulling met beelden van de leges - of wat men voor overblijfselen van nissen hield - aan de drie buitengevels.

Omstreeks 1845 werd begonnen met de beelden van het portaal, vervaardigd door Fraikin. Het zouden er in totaal bijna 300 worden met voorstellingen van de sovvereinen van Brabant en van grote persoonlijkheden uit het politieke, intellectuele en culturele leven van de stad. Met de restauraties van de gildehuizen en de reconstructie van het Broodhuis maken deze beelden van de Grote Markt een indrukwekkend openluchtmuseum van de

Belgische beeldhouwkunst in de 19de eeuw, waar werk te zien is van Paul De Vigne, Albert Desenfans, Julien Dillens, Paul Dubois, Charles Auguste Fraikin, Jef Lambeaux, Constantin Meunier, Georges Minne, Egide Rombaux, Charles Samuel en Thomas Vinçotte.

De gevel van het stadhuis omstreeks 1865. De linkervleugel en de toren zijn reeds gerestaureerd. De werken aan de rechtere vleugel moeten nog beginnen, de nissen aan die kant hebben nog geen beelden.

Beelden van het timpaan in het portaal door Ch. A. Fraikin.
Van links naar rechts : Sint-Sebastiaan, Sint-Kristoffel, Sint-Michel, Sint-Joris en Sint-Goriks.

Maquettes voor standbeelden aan de westelijke vleugel van het stadhuis, 1900.
- Schilder Bernard Van Orley (1488-1541) door Paul Dúbois.
- Schilder Rogier van der Weyden (1399-1464) door Gustaaf Van Hove.
- Architect Jacques Francquart (1582-1651) door Georges Minne.
- Andreas Vesalius (1514-1564) door Egide Rombaux.

Het standbeeld van Sint-Michiel dat aan de voet van de nieuwe Eretrap staat. Een werk van Charles Van der Stappen (1893).

De binnenrestauratie

De nieuwe gemeenteraad die zich na de revolutie van 1830 in het stadhuis installeert, treft er een paradoxale toestand aan. De zalen van het oude gotische gebouw, het historisch meest beladen gedeelte, bieden een armtierige aanblik en verkeren in slechte staat, terwijl de vertrekken van de achterbouw, waar vroeger de Staten van Brabant vertoefden, overdadig versierd zijn maar nooit iets met het stadsbestuur te maken hebben gehad.

De lange renovatiecampagne die vanaf 1860 door Jamaer wordt aan-gevat, wordt dan ook een ingewikkelde onderneming. De pronkzalen uit het begin van de 18de eeuw worden behouden maar krijgen een nieuwe bestemming, de andere vertrekken uit de achtervleugels worden in een gelijkaardige stijl

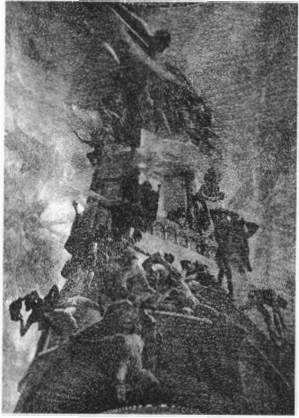
gedecoreerd maar met gebruik van meer specifiek Brusselse of Belgische kleuren, en het oude middeleeuwse gedeelte krijgt een overdadige neogotische of neorenaissance versiering. Tegelijkertijd wordt ook de toegang tot de bovenverdiepingen gewijzigd. De nieuwe *Eretrap* in de oostvleugel, met ingang langs de binnenkoer, stelt het stadsbestuur in staat de historische en symbolische referenties die haar nauw aan het hart liggen, duidelijk te etaleren. In de hal wordt de bezoeker opgewacht door een monumentaal bronzen Sint-Michielsbeeld van Charles Van der Stappen. Het trappenhuis is versierd met een muurschildering van Jacques Lalaing die de verheerlijking van de gemeentelijke macht tot onderwerp heeft. De overloop op de eerste versiering wordt geflankeerd door de borstbeelden van de Brusselse burgemeesters sinds 1830 en geeft rechtstreeks toegang tot de voornaamste vertrekken van het stadhuis : de Gotische Zaal en de Trouwzaal langs de kant van Grote Markt, het Kabinet van de Burgemeester en de gang naar de oude pronkzalen langs de kant van de Vrutstraat.

De nieuwe Eretrap ontworpen door Jamaer.

De Gotische Zaal van het stadhuis.

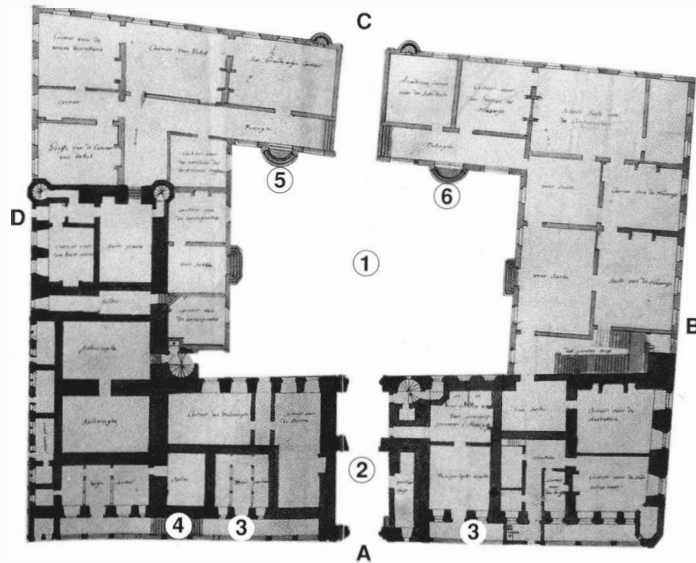

De cyclus van allegorische muurschilderingen langs de Eretrap wordt op het gewelf van de eerste verdieping besloten met *Het gemeentelijk belfort verdedigd door alle krachten van de stad tegen pest, hongersnood en oorlog*.

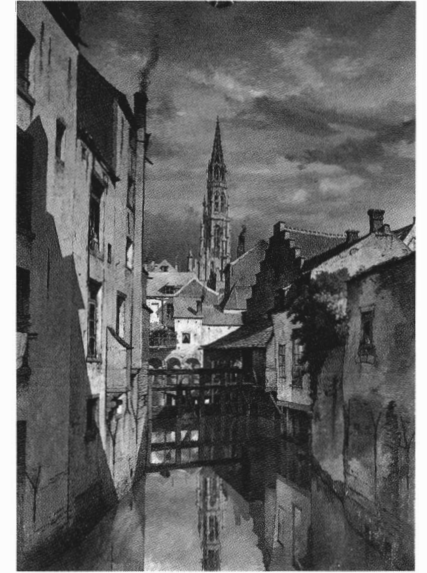
De Gotische Zaal is versierd met Mechelse wandtapijten die oude Brusselse ambachten voorstellen, hier de schilders en de huidevetters.

PLATTEGRONDEN VAN HET STADHUIS, TOESTAND OMSTREKS 1760

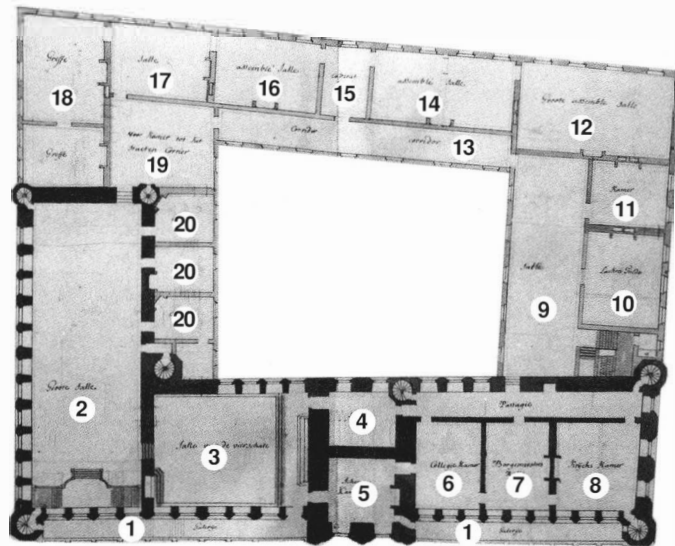

De wachtkamer van de burgemeester, ingericht tijdens de ambtsperiode van Jules Anspach (1863-1879), roept zijn belangrijkste verwezenlijking als burgemeester op : de overwelving van de Zenne voor de aanleg van de centrale lanen. In de kamer hangen een vijftiental prachtige olieverfschilderijen van de Brusselse schilder Jean-Baptiste Van Moer met schilderachtige zichten op de Zenne vóór de overwelving.

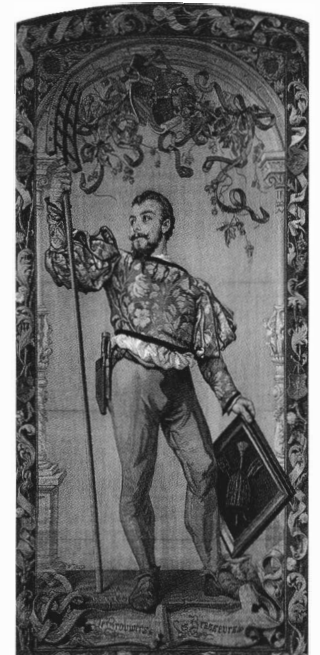
BENEDENVERDIEPING

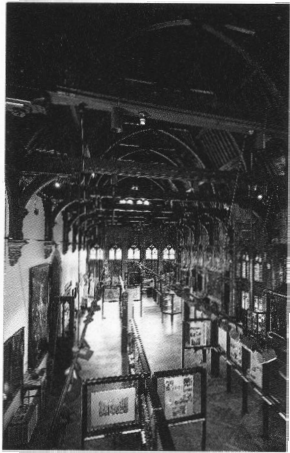
- A - Grote Markt
- B - Guldenhoofdstraat
- C - Vrutstraat
- D - Voormalige Sterstraat, thans Karel Bulsstraat
- 1 - Binnenplaats
- 2 - Portaal onder de toren
- 3 - Galerijen
- 4 - Leeuwentrap
- 5 - Fontein De Maas
- 6 - Fontein De Schelde

EERSTE VERDIEPING (de cursieve aanduidingen stemmen overeen met de huidige bestemming)

- Gotisch gebouw
- 1 - Balkon
 - 2 - Grote Vergaderzaal van de Stad / *Gotische Zaal*
 - 3 - Vierschaar / *Trouwzaal*
 - 4 - Zaal / *Wachtkamer*
 - 5 - Schepenkamer of Schone Kamer / *Schepenkabinet*
 - 6 - Collegekamer / *Schepenkabinet, zaal van David en Bathseba genaamd*
 - 7 - Kamer van de Burgemeesters / *Schepenkabinet*
 - 8 - Kamer van de Krijgsraad / *Schepenkabinet*
- Vleugel van de Staten van Brabant
- 9 - Zaal / *Hal*
 - 10 - Zaal van de Lakengilde / *Schepenkabinet*
 - 11 - Kamer / *Schepenkabinet*
 - 12 - Grote Vergaderzaal van de Staten van Brabant / *Gemeenteraadszaal*
 - 13 - Grangé-galerij
 - 14 - Vergaderzaal / *College- of Maximiliaanzaal*
 - 15 - Kabinet / *Wachtkamer*
 - 16 - Vergaderzaal / *Schepenkabinet*
 - 17 - Zaal / *Schepenkabinet, zaal van het Voorlopig Bewind genaamd*
 - 18 - Griffie van de Staten van Brabant / *Kabinet van de Burgemeester*
 - 19 - Wachtkamer / *Wachtkamer van de Burgemeester*
 - 20 - Vroegere "contoirs" vervangen door de *Eretrap*

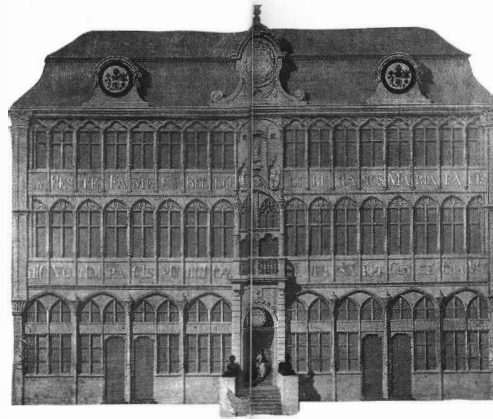

Binnenzicht van het Broodhuis waar nu het Stadsmuseum gevestigd is.

DE RECONSTRUCTIE VAN HET BROODHUIS

Het Broodhuis heeft ongetwijfeld de meest bewogen geschiedenis van heel de Grote Markt. Op afbeeldingen uit het begin van de 17de eeuw zien we reeds een onafgewerkt gebouw in laatgotische stijl met een zijgeveltop langs de rechterkant en dakvensters in renaissancestijl. Na een oppervlakkige restauratie na het bombardement van 1695 volgt een meer ingrijpende verbouwing in 1767. Het Broodhuis krijgt een nieuw klassiek portaal en een groot mansardedak met drie œil-de-bœufs. Gérard de Nerval vergelijkt het rond het midden van de 19de eeuw met een *"somber paleis uit Venetië of Florence"*, maar pas wanneer omstreeks 1870 toren en linkergevel van het stadhuis volledig gerestaureerd zijn, springt de disharmonie van dit hybride gebouw tegenover de gotische stadhuisgevel onverbloemd in het oog.

In overeenstemming met de door Viollet-le-Duc gepredikte eenheid van stijl besluit architect Jamaer een volledige nieuwbouw op te trekken in laatgotische stijl. Hij laat de 18de-eeuwse bepleistering afkappen om het oude metselwerk te bestuderen, stelt gedetailleerde bouwtekeningen op, laat van sommige details gietvormen maken, verwijdert zorgvuldig de best bewaarde decoratieve elementen ... en laat het gebouw daarna volledig afbreken. De heropbouw

Het Broodhuis vóór de heropbouw.

begint omstreeks 1873. Afgaand op in de gevelmuur teruggevonden gewelfaanzetten en op een archiefdocument uit 1516 dat de bouw van een toren en een loggia vermeldt, besluit Jamaer het gebouw te 'voltooien' met een galerij over twee verdiepingen en een centrale toren met peervormige spits. Hierbij had hij een

bestaand gebouw als model ter beschikking. Architect Hendrik Van Pede, die in 1517 de leiding van de bouwwerken had, paste immers een gelijkaardig ontwerp toe voor het stadhuis van Oudenaarde.

Het 'nieuwe' Broodhuis is niet alleen ontworpen om de architecturale uitstraling van de Grote Markt te verhogen. In 1884 stelt burgemeester Karel Buls voor om er een stedelijk historisch museum in onder te brengen dat in beeld en geschrift de snel verdwijnende sporen van de oude middeleeuwse stad voor het nageslacht moet bewaren. Het museum wordt geopend in 1887 en biedt een kostbare documentatie over de geschiedenis van de Grote Markt. Zo bevat het de originelen van de gotische beelden van het stadhuis, schilderijen met de Omme-gang-stoet uit 1615 en aquarellen van F.J. De Rons met de huizen van de markt in het begin van de 18de eeuw, die als model zullen dienen voor de restauraties tijdens de 19de eeuw.

Het Broodhuis tijdens de heropbouw. Het bovenste gedeelte van de toren ontbreekt nog.

Het Broodhuis tijdens de heropbouw.

Aan Karel Buls
burgemeester van de Stad Brussel
De erkentelijke kunstenaars. 1899
In het midden van de muurplaat draagt
een jongeling een lamp, symbool van
de erkentelijkheid en de onsterfelijkheid.
Links een allegorie van de *Architectuur*
met een kompas en een ontrold plan
tegen de achtergrond van het Broodhuis.
Over de plaat lopen acaciatakken,
zinnbeeld van de oude meester-
metselaars, een discrete verwijzing
naar de filosofische overtuiging
van de liberale burgemeester.

Karel Buls (1837-1914)
Burgemeester van 1881 tot 1899.
Vanuit zijn grote belangstelling
voor geschiedenis en stedenbouw voerde
hij een actief beleid voor het behoud
van de oude stad. Daarnaast was hij
ook een vurig pleitbezorger
van het niet-confessioneel onderwijs.
In 1893 publiceerde hij *L'Esthétique des
Villes*, waarmee hij in zijn tijd tot
de belangrijkste theoretici van
het urbanisme behoorde, samen met zijn
vrienden Camillo Sitte en Joseph Stübben.
Hij kwam in conflict met Leopold II
over de heraanleg van de Hofberg,
die volgens Buls te ingrijpend was,
en nam in 1899 ontslag als burgemeester.
Aan Karel Buls dankt Brussel onder meer
de redding van de Zwarte Toren
en de oprichting van het Stadsmuseum
in het Broodhuis.

KAREL BULS EN DE RENAISSANCE VAN DE GROTE MARKT

De opvatting dat de Grote Markt meer is dan een reeks losse gebouwen, maar een stedelijk landschap dat in zijn geheel bewaard moet blijven, wint slechts langzaam veld.

Het begin van de jaren 1850 kan als een keerpunt worden beschouwd. Na de afbraak van *De Sterre* begint het stadsbestuur te beseffen dat de meest waardevolle huizen in Brussel bescherming verdienen. Er komt een subsidiebeleid voor restauraties op gang : in 1851 voor de restauratie van de borstbeelden van *De Hertogen van Brabant*, in 1852 en 1856 voor de kariatiden van *Den Sack* en enkele onderdelen van *De Wolvin*, in 1878 voor het huis van de kleermakers en *Den Cruywagen*. In 1852 komt de stad ook financieel tussen voor de plaatsing

van een nieuw ruitersstandbeeld van Karel van Lotharingen boven op het *Brouwershuis*. Voor een coherent en systematisch beleid inzake monumentenbehoud is het echter wachten op de beslissende impuls van burgemeester Karel Buls (1881-1899), een fervent liefhebber van de geschiedenis en het erfgoed van Brussel. In 1883 laat de nieuwe burgemeester een erfdiensbaarheidplan goedkeuren dat de markt definitief zal beschermen. De stad zal de restauraties van de huizen financieren en controleren mits een bescheiden jaarlijkse bedrage van de eigenaars op basis van de geveloppervlakte. Het gemeentebesluit verbiedt "enig werk aan de gevel uit te voeren, er enig uithangbord of opschrift op aan te brengen, er enig voorwerp aan te bevestigen of op te hangen, en in het algemeen enig werk uit te voeren dat een verandering van het uitzicht met zich zou meebrengen...", zonder de uitdrukkelijke goedkeuring van de stad. De

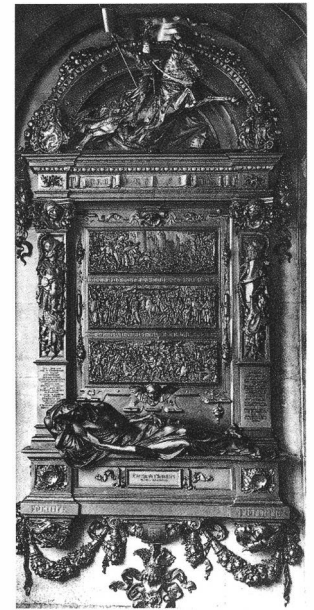

meeste huiseigenaars aanvaardden het plan en zo kan een redingsoperatie van start gaan die zijn orgelpunt vindt in de volledige restauratie van de zes huizen van *De Hertogen van Brabant*, die in 1892 voltooid wordt. De eigenaars van *De Zwane* en *Den Coninck van Spaignien* blijven echter dwarsliggen. Op de zitting van 6 augustus 1894 aanvaardt de gemeenteraad daarom voor de eerste maal in België het principe van onteigening voor huizen met kunsthistorische waarde die op geen andere wijze gerestaureerd kunnen worden. Door dit dreigement onderschrijven ook de laatste weerspannige eigenaars het renovatieplan van de Stad. In het algemene elan wordt ook besloten het huis *De Sterre* te herbouwen. De bovenverdiepingen en het dak worden zorgvuldig gereconstrueerd, alleen de benedenverdieping wordt vervangen door een open zuilenarcade. Het werk is net op tijd klaar om in juli 1897 de 200ste verjaardag van de wederopbouw van de Grote Markt te vieren in een volledig gerenoveerd kader.

Uit erkentelijkheid voor het werk van burgemeester Buls besluit een groep kunstenaars hem een monument aan te bieden. In december 1899 wordt onder de arcaden van *De Sterre* - een symbolische plaats - een beeldhouwwerk van Victor Rousseau naar een ontwerp van Victor Horta onthuld, dat de namen van Karel Buls en de voornaamste architecten van de Grote Markt vereeuwigd.

De laatste fase uit het programma van Karel Buls, het behoud en de zorgvuldige restauratie van de aanpalende straten, wacht helaas nog op uitvoering. Nochtans vormen deze straten en steegjes de natuurlijke omgeving van de Grote Markt en behoren ze tot de oudst bewaarde kern van de stad.

Het heropgebouwde huis *De Sterre* werd destijds beschouwd als een geslaagd compromis tussen scrupuleuze reconstructie en aanpassing aan het toegenomen verkeer. De benedenverdieping werd vervangen door een open arcade.

Monument voor Everard 't Serclaes door beeldhouwer Julien Dillens (1898-1902) onder de arcade van het huis *De Sterre* naast het monument voor Karel Buls.

DE HUIZEN VAN DE GROTE MARKT

De huisnamen dateren van bij de heropbouw van de huizen na het bombardement van 1695

1 - DEN CONINCK VAN SPAIGNIEN

Gildehuis van de bakkers gebouwd op een in 1696 gekocht terrein; jaartallen 1696 en 1697 op de voorgevel. In het midden van de tweede verdieping borstbeeld van koning Karel II van Spanje (1665-1700) omringd door oorlogstrofeën en twee gevangenen; op het entablement het Latijnse chronogram *haeC statVlt pistor VVtrICla signa trophael qVo CarolVs pLena LaVDe seCVnDV's oVat* (De bakkers plaatsten deze overwinningssymbolen van de trofee waardoor Karel II met de grootste glorie zegevierde), waarvan de kapitalen samen het jaartal 1697 vormen. Oorspronkelijk was dit een dubbelhuis met links het gildehuis en rechts een aparte huurwoning, Sint-Jacob genaamd. Volledig herbouwd in 1900-1902 door A. Samyn. Aan het begin van de Boterstraat, ensemble van vier huizen met pilasters die op hetzelfde perceel door het bakkersgilde gebouwd zijn: De Zeven Geslachten, Sint-Michiel, Sint-Goedele en T'Serhuyskensteen.

4 - DEN SACK

Gildehuis van de schrijnwerkers en kuipers sinds de 15de eeuw. Gebouwd in steen in 1644, barokke voorgevel deels bewaard bij het bombardement van 1695. De derde verdieping en de geveltop worden heropgebouwd in 1697 door architect en meubelmaker Antoon Pastorana. Embleem boven de deur; jaartal in de geveltop.

5 - DE WOLVIN

Gildehuis van de boogschutters. De barokke voorgevel van het in 1690 naar het ontwerp van schilder Pieter Herbosch gebouwde stenen huis blijft grotendeels intact bij het bombardement van 1695. Alleen het fronton wordt vervangen door een horizontale kroonlijst in 1696. De oorspronkelijke toestand met fronton wordt hersteld in 1890-1892 door stadsarchitect Pierre V. Jamaer. Afbeelding van Romulus en Remus die door een wolf worden gezoogd, boven de deur. Tralies met in verstrengelde letters de namen van de patroonheiligen van de schutters, Antonius en Sebastiaan. Op de tweede verdieping, vier allegorische figuren elk vergezeld van een devies op het entablement: de Waarheid met het opschrift *Firmamentum imperii* (de steun van het keizerrijk), de Valsheid met *Insidiae status* (de listen van de staat), de Vrede met *Salus generis humani* (het heil van de mensheid) en de Tweedracht met *Eversio republicae* (de ondergang van de republiek). Op de derde verdieping medaillons van Romeinse keizers en trofeeën die verwijzen naar de allegorische figuren: Trajanus met een zon die de wereld verlicht voor de Waarheid, Tiberius met een kooi en een net voor de Valsheid, Augustus met een bloedend hart en twee gekruiste toortsen

2/3 DEN CRUYWAGEN

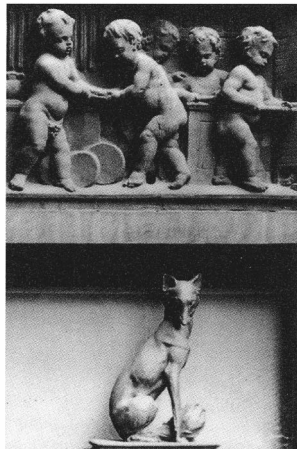
Gildehuis van de vettewariërs sinds de 15de eeuw. De barokke gevel van het stenen huis uit 1644 wordt deels bewaard bij het bombardement van 1695. Het huis wordt heropgebouwd in 1697 onder leiding van beeldhouwer Jan Cosyn aan wie het ontwerp van de topgevel wordt toegeschreven. Opschriften op de cartouches van de eerste verdieping, jaartal op de cartouches van de tweede verdieping, standbeeld van Sint-Gillis, patroon van de vettewariërs in de geveltop. De deur links gaf toegang tot een steegje dat uitkwam in de Boterstraat. Gerestaureerd in 1912.

voor de Tweedracht. In het fronton een reliëf met Apollo die zijn pijlen afschiet op de slang Python. Gevelbekroning door een Fenixvogel die opstijgt uit zijn as.

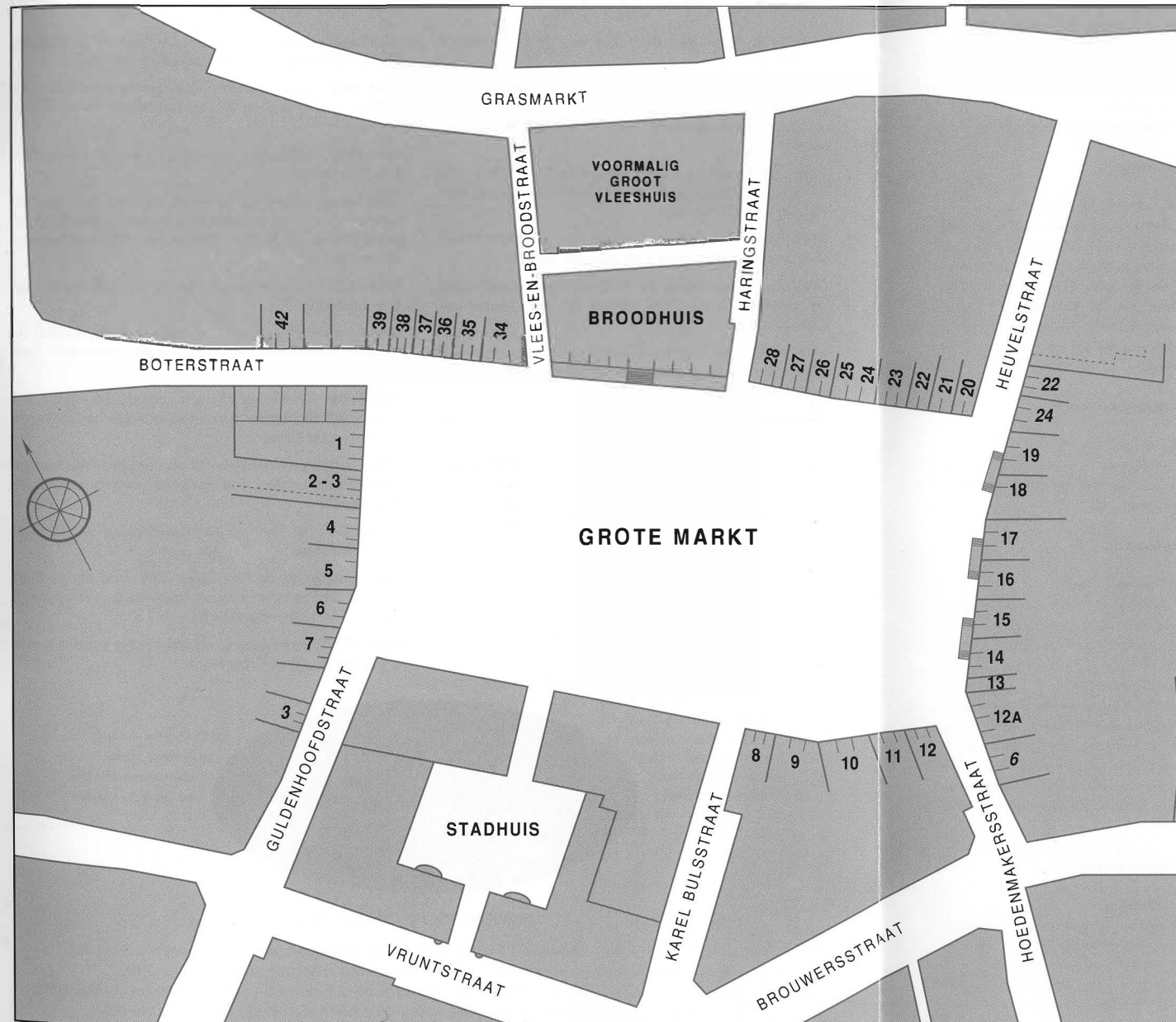
6 - DEN HOREN

Gildehuis van de schippers sinds de 15de eeuw. Herbouwd in 1697 naar het ontwerp van A. Pastorana, met een bovenbouw in de vorm van de achtersteven van een schip. Embleem in het midden van de gevel. Op het fronton een medaillon van koning Karel II van Spanje omgeven door de vier winden en twee matrozen. Gerestaureerd in 1899-1902.

7 - IN DEN VOS

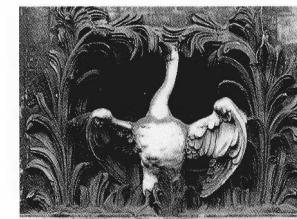
Gildehuis van de kramers sinds de 15de eeuw, heropgebouwd in 1699. De decoratie van de voorgevel is volledig gewijd aan de nijverheid van de gilde: reliëfs boven de benedenverdieping; allegorische voorstellingen van de vier continenten vanwaar de kostbare producten afkomstig waren rond een beeld van de Gerechtigheid op de eerste verdieping; beeld van de patroonheilige Sint-Niklaas en jaartal in de geveltop.

8 - DE STERRE

Privé-woning heropgebouwd na 1695. In de Middeleeuwen werd dit huis bewoond door de amman, de vertegenwoordiger van de vorst in de stad. Gesloopt in 1853 ter verbreding van de Sterstraat, maar gereconstrueerd met arcade op de benedenverdieping in 1897, op initiatief van burgemeester Karel Buls. Bekronende vergulde ster boven de geveltop.

Onder de arcade monument uit 1899 ter ere van Karel Buls, uitgevoerd door beeldhouwer Victor Rousseau naar een ontwerp van Victor Horta. Daarnaast monument ter nagedachtenis van Everard 't Serclaes die in 1388 in dit huis overleed, door beeldhouwer Julien Dillens.

9 - DE ZWANE

Heropgebouwd huis in 1698 voor de financier Pierre Fariseau wiens monogram in het midden van de gevel prijkt. In 1720 aangekocht door het slagersgilde die het bovenste deel laat verbouwen. Embleem boven de deur en jaartal in de cartouches onder de hoogste verdieping. Gerestaureerd tussen 1896 en 1904. In het midden van de 19de eeuw ontmoetingsplaats van de *Deutscher Arbeiterverein* voor wie Karl Marx en Friedrich Engels talrijke voordrachten hielden tijdens hun verblijf in Brussel. In 1885 stichtingsplaats van de Belgische Werkliedenpartij.

10 - IN DEN GULDEN BOOM (BROUWERSHUIS)

Gildehuis van de brouwers heropgebouwd in 1697-1698 door architect W. De Bruyn. Oorspronkelijk bekroond met een ruitersstandbeeld van Maximiliaan-Emmanuel van Beieren, landvoogd van de Nederlanden ten tijde van het bombardement, vergezeld van het chronogram *DVX baVler brVXeLLensVM saLVs* (hertog van Beieren, heil van Brussel) waaruit men het jaartal 1696 kan afleiden. Het afbrokkelende stenen beeld wordt in 1705 vervangen door een bronzen beeld,

uitgevoerd door Marc De Vos, en in 1752 door een ruitersstandbeeld van Karel van Lotharingen. Op de tweede verdieping reliëfs met voorstellingen van de *Wijnroos*, het *Biertransport* en de *Hoppluk*. Gerestaureerd in 1901. Tegenwoordig Biermuseum.

11 - DE ROOS

Privéwoning heropgebouwd in 1702 voor J.B. 't Serstevens. Jaartal in het midden van de gevel. Gerestaureerd in 1885.

12 - IN DEN BERGH TABOR

Privéwoning heropgebouwd in 1699 voor J.B. Van de Putte door schrijnwerker F. Timmermans en metselaar P. De Roy. Gerestaureerd in 1885. Tegenwoordig "De Drie Kleuren" genoemd.

12A - ALSEMBERG

Groot huis met geveltop met voluten, heropgebouwd in 1699 voor Adriaan de Vleeschouwer op een gebombardeerd perceel. Jaartal in de twee cartouches van de hoogste verdieping. De geveltop met centrale oculus behoort tot de interessantste reconstructies van na 1695. Deurportaal in blauwe hardsteen met merkteken van steenhouwer P. Wincqz. Tegenwoordig "De Koning van Beieren" genoemd.

13-19 - Ensemble DE HERTOGEN VAN BRABANT

Groep van zeven huizen herbouwd in 1696-1698 met monumentale gevelwand door stadsarchitect Willem De Bruyn. De basis van de pilasters is versierd met negentien borstbeelden van voormalige hertogen van Brabant. Oorspronkelijk was het gebogen fronton doorboord met ronde dakvensters en had het een volutenbekroning. Dit fronton werd in 1770 gewijzigd door L.B. Dewez en gedecoreerd met een reliëf van de *Overvloed*. Gerestaureerd tussen 1881 en 1892.

13 - DE FAEM

Enkelvoudige travée met achterhuis. Afbeelding van de huisnaam boven de deur.

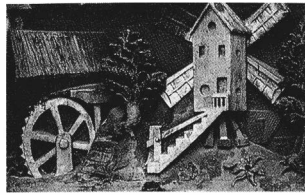
14 - DE CLUYSE

Voormalig stads eigendom aangekocht door Jan Van der Meulen in 1696. Embleem boven de deur.

15 - DE FORTUINE

Voormalig stadseigendom aangekocht door Pieter de Broyer in 1696.

16 - DE WINDMOLEN

Voormalig stadseigendom aangekocht door het schrijnwerkersgilde in 1697. Embleem in het midden van de gevel.

17 - DE TINNE POT

Gildehuis van de timmerlieden en karvoerders. Embleem boven de deur.

18 - DE HEUVEL

Gildehuis van de beeldhouwers, steenhouwers, metselaars en leidekkers. Embleem boven de deur.

19 - DE BORSE

Voormalig stadseigendom aangekocht door Adriaan de Vleeschouwer in 1697. Embleem in het midden van de gevel.

20 - HET VliegENDE HERT

Privéwoning aangekocht in 1707 door steenhouwer en architect G. Van den Eynde aan wie ook het ontwerp van de gevel wordt toegeschreven (1710). Jaartal boven de eerste verdieping. Reliëf met embleem op de zijgevel in de Heuvelstraat. Gerestaureerd in 1897.

21/22 - JOSEPH EN ANNA

Twee privéwoningen heropgebouwd achter één enkele gevel na 1695. De in de 19de eeuw afgebroken geveltop werd in 1896-1897 gereconstrueerd door A. Samyn volgens een tekening van F.J. De Rons uit het begin van de 18de eeuw.

23 - DEN ENGEL

Privéwoning van de porseleinandelaar Jan De Vos, heropgebouwd in 1697 naar een ontwerp van W. De Bruyn. Jaartal onder de bovenste verdieping. De in de 19de eeuw gewijzigde gevel werd in 1897 gereconstrueerd door A. Samyn volgens een tekening van F.J. De Rons uit het begin van de 18de eeuw.

24/25 - DE GULDEN BOOT

Gildehuis van de kleermakers heropgebouwd in 1697 door W. De Bruyn. Het eerste ontwerp van de architect voorzag dit huis als het middelpunt van een monumentale gevelwand die de hele noordoostzijde van de markt zou omspannen. Het plan werd echter door de andere eigenaars verworpen. In het fronton leest men het chronogram *qVas fVror hostlls svbVerterat IgnlbVs aeDes sartor restAVrat praesDibVsqVe DICat* (het huis dat de vijandelijke furie heeft verwoest, bouwen de kleermakers weer op en zij betuigen eer aan de magistraten), dat het jaar 1696 geeft. Op de top het standbeeld van de patroonheilige van de kleermakers.

26/27 - DE DUIF

Voormalig eigendom van het schildersgilde in 1697 aangekocht door steenhouwer en architect Pieter Simon die waarschijnlijk ook de voorgevel heeft ontworpen. Gerestaureerd in 1908. Victor Hugo woonde hier in 1852 nadat hij uit Frankrijk verbannen was na de staatsgreep die een einde maakte aan de tweede republiek.

28 - DE GULDEN MARCHANT

Privéwoning van faiencefabrikant Cornelis Mombaerts heropgebouwd in 1709. Vroeger het "Ammanskamerke" geheten, tegenwoordig "In de Wapens van Brabant". Gerestaureerd in 1897.

34 - DEN HELM

Privéwoning van N. Dijs heropgebouwd na 1695. Het deurportaal bevond zich oorspronkelijk in het midden met daarboven een gehelmd hoofd. Gerestaureerd in 1920.

35 - DEN PAUW

Privéwoning van M. De Lens heropgebouwd in 1697, jaartal onder de geveltop. Gerestaureerd in 1882.

36/37 - DE SAMARITAEN EN DEN EYCK

Twee privéwoningen heropgebouwd onder één entablement in 1696. Datum onder de kroonlijst. Gerestaureerd in 1884-1886.

38 - SINT BARBARA

Privéwoning heropgebouwd in 1696, het jaartal prijkte vroeger onder de geveltop. Gerestaureerd in 1918.

39 - DEN EZEL

Privéwoning. Gerestaureerd in 1916.

Boterstraat

42 - DEN KEYZER LEOPOLDJUS

In 1696 heropgebouwd huis door het gilde van de schoenmakers en de leerlooiers. De vandaag verdwenen decoratie van de voorgevel was helemaal gewijd aan de Duitse keizer Leopold I: borstbeeld boven de deur, wapenschilden op de eerste verdieping, door atlanten omringd monogram in de geveltop.

Hoedenmakersstraat

6 - DE GULDEN COP

Gildehuis van de messenmakers heropgebouwd omstreeks 1700. Gerestaureerd omstreeks 1955.

Heuvelstraat

22 - DE HALVE MAENE

Gildehuis van de riemsnijders heropgebouwd in 1697. Embleem op de tweede verdieping. Gerestaureerd in 1921.

24 - DE BALANCE

In 1704 heropgebouwd huis. Gebeeldhouwd embleem boven het centrale venster op de eerste verdieping, jaartal in de cartouche van de geveltop. Deze rijk bewerkte gevel wordt traditioneel bij het patrimonium van de Grote Markt gerekend. Gerestaureerd in 1890.

Guldenhoofdstraat

3 - DE RAEVE

Voormalig eigendom van de bakkersgilde aangekocht en heropgebouwd in 1696 door G. Priens. Jaartal op de steunmuur van de tweede verdieping. Benedenverdieping verbouwd met blauwe hardsteen op het einde van de 18de eeuw. Gerestaureerd in 1954.

1301 : de Stad koopt het stenen huis *De Meerte*, gelegen op de plaats waar nu de uurwerkstoren van het stadhuis staat, als onderkomen voor de stadsdiensten.

1353 : begin van de bouw van een grote gemeentelijke lakenhal achter het toekomstige stadhuis.

1401-1402 : begin van de bouw van de linkervleugel van het stadhuis.

1441 : de Stad onteigent de eigendommen langs de oostzijde van de Grote Markt, tussen de Heuvel- en de Hoedenmakersstraat, en laat er zes gelijke huizen bouwen.

1444 : de graaf van Charolais, de toekomstige hertog Karel de Stoute, legt de eerste steen van de rechtervleugel van het stadhuis.

1449 : begin van de bouw van het bovengedeelte van de stadhuisstoren door architect Jan Van Ruysbroeck.

1455 : de torennaald van het stadhuis wordt bekroond met het beeld van Sint-Michiel, vervaardigd door Merten van Rode.

1515-1536 : bouw van het Broodhuis onder leiding van de architecten Antoon Keldermans, Lodewijk Van Bodeghem en Hendrik Van Pede.

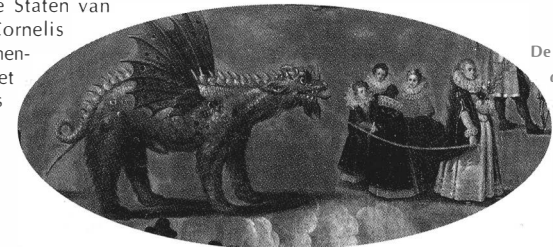
1644-1645 : wederopbouw in steen van de gevels van *Den Sack*, *Den Cruywagen* en *In den Vos*.

1690 : wederopbouw in steen van de gevel van *De Wolvin* na een brand die het huis verwoestte.

1695 : bombardement van Brussel door het Franse leger van maarschalk de Villeroi, waarbij het interieur van het stadhuis en het Broodhuis, de lakenhalle achter het stadhuis en bijna alle huizen van de Grote Markt in de as gelegd worden.

1697 : de stadsmagistraat vaardigt een ordonnantie uit die voorschriften oplegt voor de wederopbouw van de gevels van de huizen op de Grote Markt.

1706-1717 : bouw van de U-vormige achtervleugel van het stadhuis voor de Staten van Brabant door architect Cornelis Van Nerven. De nieuwe binnenplaats wordt versierd met twee fonteinen die de Maas en de Schelde voorstellen.

De Ommevang van 1615 op de Grote Markt. Detail van een schilderij naar Denijs Van Alsloot.

BIBLIOGRAFISCHE ORIENTATIE :

CULOT M., HENNAUT E., DEMANET M., MIEROP C., *Le bombardement de Bruxelles par Louis XIV et la reconstruction qui s'ensuivit. 1695-1700*, Archives d'Architecture Moderne, 1992.
 SMOLAR-MEYNART A., DEKNOP A., VREBOS M., *Le Musée de la Ville de Bruxelles. la Maison du Roi*, 1992.
 DES MAREZ G., *Guide illustré de Bruxelles*, Touring Club Royal de Belgique, heruitgave 1979.
 BARTIER J., MARTENS M., MARTINY V.G., BRUNARD A., *La Grand-Place de Bruxelles*, Vokaer, 1974.
 MAESSCHALCK A., VIANE J., *Het stadhuis van Brussel*, 1960.
 GOEDLEVEN E., *De Grote Markt van Brussel. Centrum van vijf eeuwen geschiedenis*, Lannoo, 1993.

In dezelfde collectie :

HET JUBELPARK, ZIJN GEBOUWEN EN MUSEA (FR - NL - ESP - GB)

HET KERKHOF AAN DE DIEWEG (FR - NL)

DE BEGIJNHOFWIJK (FR - NL)

DE HEIZEL (FR - NL - ESP - GB)

DE OUDE DORPSKERN VAN ANDERLECHT (FR - NL)
ERASMUSHUIS - BEGIJNHOF - COLLEGIALE KERK VAN SINT-PIETER EN SINT-GUIDO

DE OVERDEKTE GALERIJEN (FR - NL - ESP - GB)

DE LOUIS BERTRANDLAAN EN HET JOSAPHATPARK (FR - NL)

DE SINT-KATELIJNEWIJK (FR - NL - ESP - GB)

DE VIJVERS VAN ELSENE (FR - NL)

DE ZAVEL (FR - NL - ESP - GB)

Grafisme : La Page p.v.b.a.

Vertaling : Citracom

Fotogravure : Ro Scan

Productie : Books Line International

Distributie : Altera Diffusion

© Ministerie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, dienst Monumenten en Landschappen
Hertogstraat 59-61 - 1000 Brussel
Tel.: 02/512.43.55

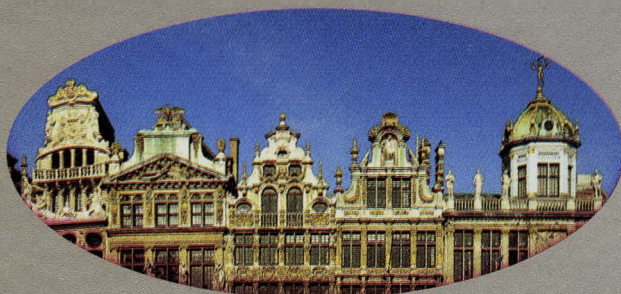
© Solibel Edition
Vilain XIII-straat 26
1050 - Brussel
Tel.: 02/640.44.07

GEDRUKT IN BELGIE
WETTELIJK DEPOT: D/1994/6842/03

De collectie "Brussel, Stad van Kunst en Geschiedenis" wordt uitgegeven om het culturele erfgoed van Brussel ruimere bekendheid te geven.

Boeken vol anekdotes, onuitgegeven documenten, oude afbeeldingen, historische overzichten met aandacht voor stedenbouw, architectuur en kunsten... een echte goudmijn voor de lezer en wandelaar die Brussel beter wil leren kennen.

Deze gids over de grote markt is niet alleen een inventaris van de gebouwen, maar ook het verhaal van de oorsprong, de geschiedenis, de gilden, het bombardement van 1695, de wederopbouw en de restauratie in de 19de eeuw.

Didier van Eyll,
Staatssecretaris